HITLERS Derde Rijk

Nummer 27

Alle verschrikkelijke geheimen onthuld

Mauthausen
Oostenrijks strafkamp

Dood van de democratie
Hitlers machtsovername

Kaltenbrunner
Himmlers rechterhand

Arnhem
Een brug te ver

Judenräte
Zelfbestuur in de getto's

HITLERS Derde Rijk

Deel 27 Inhoud

Geheim Hitler-archief 151 t/m 156
De dood van de democratie

Holocaust 137 t/m 140
Judenräte; Joods zelfbestuur

In het Derde Rijk 167 t/m 170
Scholing

Hitlers Handlangers 103 t/m 106
Ernst Kaltenbrunner

Nazi Verschrikkingen 145 t/m 150
Mauthausen

Hitlers Veldslagen 207 t/m 214
Arnhem; Een brug te ver

Hitlers Oorlogsapparaat 181 t/m 186
Luchtridders van het Rijk, Luftwaffe Aces

Nazi-Symbolen 107 t/m 110
Het ijzeren kruis

A tot Z van het Derde Rijk 117 t/m 120
Seyss-Inquart, Arthur - Stauffenberg, Graf Claus Schenk von

Fotoverantwoording:
Geheim Hitler-archief 151-156: National Archives US Holocaust Memorial Museum, Aerospace, AKG London, Süddeutscher Verlag. **Holocaust 137-140:** AKG, Aerospace, USHMM, Terezin Memorial Courtesy USHMM. **In het Derde Rijk 167-170:** Aerospace. **Hitlers Handlangers 103-106:** Süddeutscher, National Archives via USHMM, Topham Picturepoint, AKG. **Nazi Verschrikkingen 145-150:** National Archives/Mauthausen Museum Archives. **Hitlers Veldslagen 207-214:** AKG, Aerospace, Süddeutscher. **Hitlers Oorlogsapparaat 181-186:** Aerospace, John Weal. **Nazi-symbolen 107-110:** Aerospace. **A-Z 117-120:** Aerospace, AKG, Topham, USHMM.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt in welke vorm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Midsummer Books Ltd. en Maxwell B.V. Alle rechten voorbehouden. Deze uitgave mag niet in gewijzigde vorm of tegen een hogere prijs dan de aanbevolen verkoopprijs uitgeleend, wederverkocht, verhuurd of op andere wijze op commerciële basis aangeboden worden.
© 2002 Maxwell B.V.
© 2001 Midsummer Books
Brightstar Publishing plc. 2001

De dood van de democratie

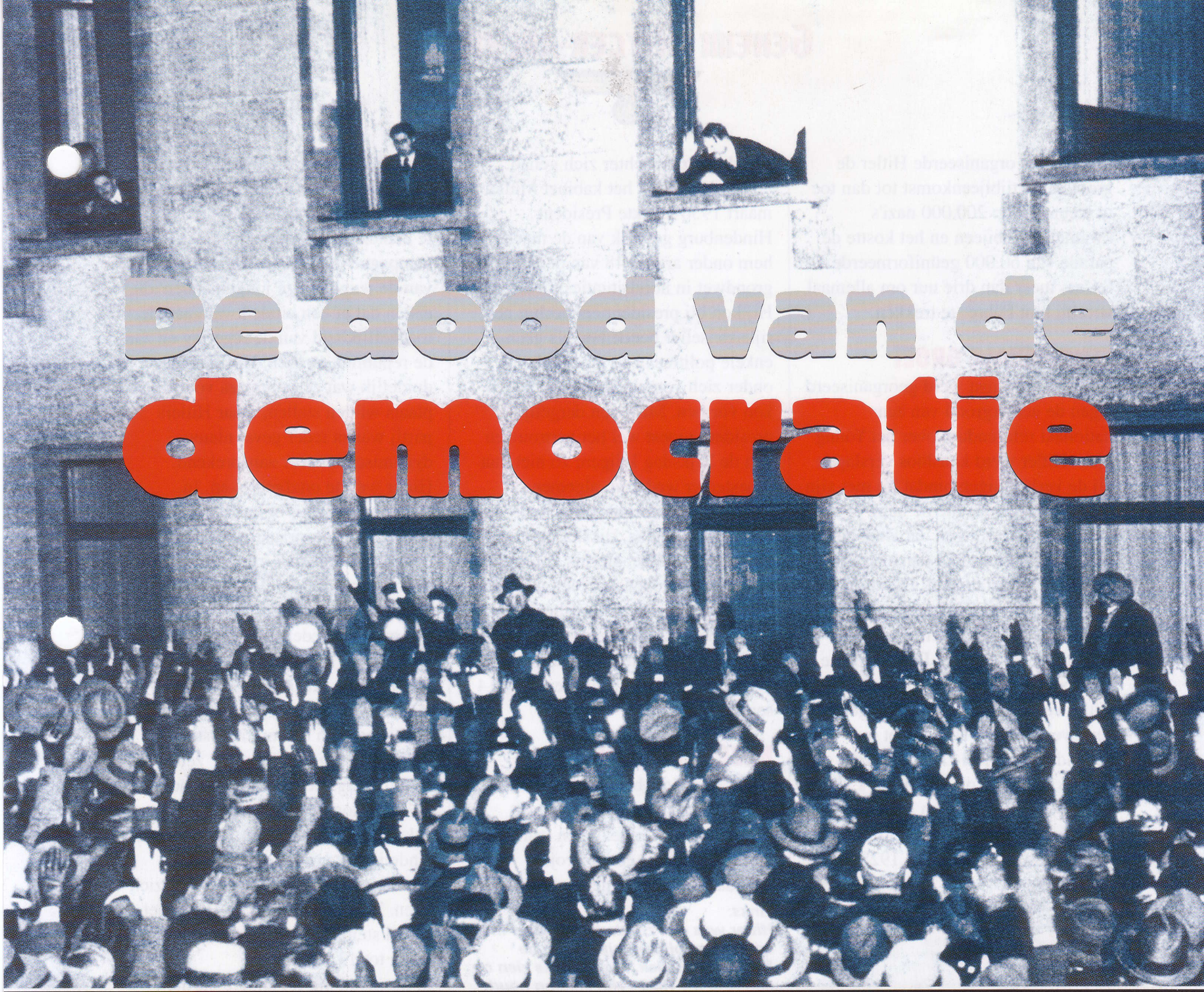

In 1929 werd Duitsland getroffen door de nasleep van de Wall Street Crash. Hitler en zijn partij-genoten waren hier niet rouwig om. Ze wisten dat hun tijd was gekomen.

Op de avond van 30 januari 1933 hernieuwde het Duitse volk de liefdesrelatie met een autocratisch regime. Hitler was gevraagd om rijkskanselier te worden en een nieuwe regering te vormen. De nazi's hielden een feest om deze onverwachte wending van hun lot te vieren - een wending die Duitsland zou meeslepen in een nachtmerrie waaraan het land pas een generatie later zou ontsnappen.

TOT DE ZOMER van 1929 was Hitler nog vrij onbekend. Hij was even berucht geweest na zijn couppoging in München, maar hij noch zijn partij wist een rol van belang te spelen op het nationale toneel. Toen kwam hij met zijn briljante campagne tegen het Young Plan. Owen P. Young was een Amerikaanse bankier en voorzitter van een internationaal comité dat belast was met het opstellen van een schema voor de herstelbetalingen waartoe Duitsland onder het Verdrag van Versailles verplicht was. Young wilde een rooster van jaarlijkse betalingen opstellen dat door zou lopen tot 1988. Aanvaarding van dat plan zou niet alleen betekenen dat de Duitsers vele decennia lang financieel gestraft werden, maar zou ook een onderschrijving vormen van het beruchte artikel 231 van het Verdrag van Versailles waarin Duitsland de schuld kreeg voor het starten van de Eerste Wereldoorlog.

SPEELBAL VAN HET KAPITALISME

Het plan van Young zorgde voor eenheid onder de Duitse rechtse partijen. De Weimarregering werd er door Hitler van beschuldigd niet meer te zijn dan een willoze speelbal in de handen van het internationale kapitalisme en de vijanden van Duitsland. Hitler ging een verbond aan met de DNVP (*Deutschnationale Volkspartei*) onder leiding van Alfred Hugenberg, een fervente antisocialist. Het mediaconcern van Hugenberg bood Hitler een nationaal platform voor de verspreiding van zijn boodschap. De alliantie met Hugenberg, een felle vijand van georganiseerde arbeid, was een bittere pil voor vele nazi's. Daarom stelde Hitler de radicale antikapitalist Gregor Strasser aan als zijn vertegenwoordiger in het comité dat het verbond tussen de NSDAP en de DNVP moest coördineren.
De SA zag dit als een positief signaal.

In augustus organiseerde Hitler de grootste partijbijeenkomst tot dan toe in Neurenberg: 200.000 nazi's kwamen hier bijeen en het kostte de parade van 60.000 geüniformeerde SA'ers meer dan drie uur om allemaal voorbij hun Führer te trekken.

FENOMENALE GROEI

Deze bijeenkomst werd georganiseerd tegen de achtergrond van een nationaal referendum over het Young Plan. Hitler werd kansloos verslagen bij de verkiezingen omdat hij met zijn 'tegenstem'-campagne de natie er niet van wist te overtuigen dat Duitsland nog andere opties had dan akkoord te gaan met de betalingen. Hij verbrak zijn verbond met Hugenberg onmiddellijk en gaf hem de schuld voor de nederlaag. De DNVP raakte hierdoor verdeeld. Wederom wist Hitler een nederlaag om te buigen tot een overwinning. Hij genoot nu bekendheid in heel Duitsland en binnen een jaar zou zijn partij 15% van de stemmen krijgen bij de staatsverkiezingen in het tot dan toe linkse bolwerk Saksen. In 1928 hadden de nazi's daar minder dan 3% van de kiezers achter zich gehad.

Na de val van het kabinet Müller in maart 1930 maakte President Hindenburg gebruik van de macht die hem onder artikel 48 van de Duitse grondwet in noodsituaties toekwam. Hij kon bij presidentieel besluit een rijkskanselier benoemen als geen enkele politicus een meerderheid onder zich verenigde of een coalitie kon vormen. Maar een dergelijke president moest wel het vertrouwen van de Rijksdag krijgen; zo niet dan moesten er wederom algemene verkiezingen worden gehouden. Hindenburgs keus, rijkskanselier Brüning, hield het slechts vol tot juli toen er vraagtekens werden geplaatst bij de constitutionele juistheid van zijn daden. Hij reageerde hierop door de Rijksdag te ontbinden en verkiezingen uit te schrijven voor 14 september.

BOZE JONGEMANNEN

Hitler had Goebbels begin 1930 tot hoofd van zijn propagandadienst benoemd. De verkiezingen van dat najaar waren het eerste project waaraan de twee samenwerkten en het leverde een voor die tijd ongekend verkiezingsspektakel op. De nazi-partij wist een verpletterende indruk te maken tijdens de verkiezings-campagne die zomer. Dit was de partij van de jeugd: 'boze jongemannen' die eisten dat er een einde kwam aan de toegeeflijkheid van de regering en aan de republiek op zich. Het was niet duidelijk wat ze er precies voor in de plaats wilden stellen, maar Hitlers partij was in ieder geval nieuw, dynamisch en zeer aansprekend.

Hitler werkte onafgebroken. In augustus hield hij bijna elke dag een belangrijke toespraak, met de ondersteuning van Goebbels en de gebroeders Strasser. De meeste politici en ervaren politieke waarnemers deden de nazi's af als demagogen zonder serieus politiek programma. Maar de NSDAP wist 6,5 miljoen stemmen te trekken, bijna 50% meer dan de communistische KPD en kreeg daarmee 107 zetels in de Rijksdag. Een jaar eerder had de NSDAP nog geen miljoen stemmen gekregen. Hitler had nu 18,6% van de landelijke stemmen en de nazi's moesten alleen de SPD nog voor zich laten. Twee jaar later wist Hitler het aantal stemmen nog eens te verdubbelen tot 13,75 miljoen.

In tegenstelling tot andere partijen

Links:
Hitler was een zonderlinge figuur in de hectische politieke situatie in de Weimarrepubliek. Hier is hij te zien op een foto uit 1930 - zijn kleding houdt het midden tussen een gangster en een pooier.

Hieronder:
De opkomst van de nazi-partij begin jaren 30 van de twintigste eeuw was een bijzonder fenomeen. Heel Duitsland leek oren te hebben naar de boodschap van deze nieuwe en jeugdige politieke macht, met zijn dynamische leider en diens gedisciplineerde metgezellen.

Duitsland wanhoopt

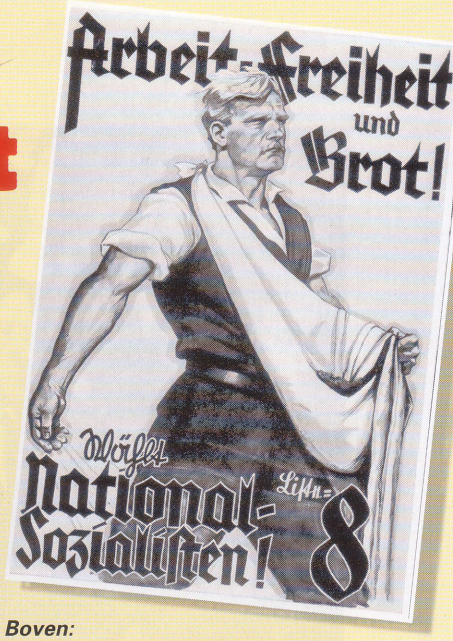

Boven:
Een verkiezingsaffiche van de nazi's belooft het volk de fundamentele bestaansbehoeften: werk, vrijheid en brood. De wanhopige massa's waren teleurgesteld door de bestaande parlementaire partijen. Hitlers beloften gaven hen weer hoop.

Linksboven:
Alom heerste er een gevoel van wanhoop. In tegenstelling tot de besmette Weimar-regering leken de communisten en de nazi's steun en de hoop op een betere maatschappij te bieden.

IN OKTOBER 1929 stortte de aandelenbeurs in New York in. Een wereldwijde economische crisis was hiervan het gevolg. De recessie was een godsgeschenk voor Hitler. De werkloosheid in Duitsland steeg van ca. 400.000 naar meer dan 3 miljoen in 1929 en schoot daarna omhoog naar 6 miljoen in de winter van 1931-1932. De economische herleving van Duitsland in de voorafgaande jaren, die gefinancierd was met buitenlands geld, verdween als sneeuw voor de zon nu deze kortlopende leningen weer werden opgeëist. Er stonden talloze boerderijen en fabrieken te koop, maar er waren geen kopers. Bedrijf na bedrijf werd als gevolg van een faillissement gesloten. In dit klimaat van angst sprak Hitlers extreme boodschap een brede dwarsdoorsnede van de Duitse bevolking aan. Zijn vermogen om zich voor te doen als de persoon die voor iedereen de juiste oplossing zou brengen, kwam hem nu ideaal van pas. Een aantal kiezers zal hun stem wel beredeneerd hebben en zichzelf ervan hebben overtuigd dat Hitler een wanhopige oplossing was voor een wanhopig probleem, maar vele anderen stemden puur op emotionele gronden. De gemoederen liepen hoog op toen een tweede economische crisis ontelbare kleine bedrijven wegvaagde en er steeds meer arbeiders werkloos raakten. Dit was geen tijd voor hoge hoeden, chique rokjassen en oude politiek: dit was het startsignaal voor straatprotesten in bruine hemden.

Boven:
Medio jaren 20 van de twintigste eeuw hadden de middenklassen moeten toezien hoe hun spaargeld alle waarde verloor door de extreem hoge inflatie. Met de nieuwe recessie werd het moreel nog veel lager. Wie kon de Duitse natie nog redden?

Links:
In oktober 1932 waren 8.754.000 Duitsers werkloos. Dit betekende dat vrijwel de helft van de werkende bevolking geen baan had of slechts een aantal uren werkte. Vele mannen moesten op straat naar eten zoeken om te kunnen overleven.

Links:
De kiezers zagen in de nazi-partij een jonge, dynamische beweging. Drie van de meeste charismatische leiders ervan staan samen op een foto uit 1931 van een bijeenkomst in Berlijn: Hitler, Goebbels en Goering.

waren de nazi's niet gebonden aan een bepaalde klasse of een religieuze of regionale identiteit. Hitler kreeg steun uit alle geledingen van de bevolking, hoewel traditioneel katholieke regio's en zwaar geïndustrialiseerde gebieden minder vruchtbare grond bleken te zijn voor Hitlers propaganda. De Duitse Centrumpartij beheerste een groot gedeelte van Beieren terwijl Berlijn en de Ruhr tot 1933 linkse bolwerken bleven. Maar de verkiezingen toonden aan dat Hitler een groot deel van de Duitse middenklasse had weten te verleiden. Andere partijen die afhankelijk waren van deze groep merkten hoe hun aanhang in 1930-32 langzaam weglekte.

AANTREKKING OP DE JEUGD

De groei van de nazipartij gedurende de volgende twee kritische jaren toont aan hoeveel aantrekkingskracht Hitler uitoefende op de jeugd. 43% van de 720.000 Duitsers die lid werden van de partij van september 1930 tot Hitlers benoeming tot rijkskanselier was jonger dan 30. Voor hoger opgeleiden was het een klassieke daad van rebellie tegen het keurslijf van hun afkomst en de carrières waarvoor ze waren voorbestemd. Voor de grote massa's was het de aanvaarding van een charismatische leider die de verlossing van Duitsland beloofde. Hitlers politieke beleid was erg beknopt, maar er waren twee thema's waarover hij wel veel te zeggen had. Hij nam stelling tegen de rampspoed die sinds 1918 over Duitsland was gekomen - waarvoor hij de 'Novemberverbrecher' aansprakelijk stelde - en hij beloofde Duitsland weer te laten uitgroeien tot de wereldmacht die het land eigenlijk was. In Hitlers geval was het medium de boodschap. Zijn toespraken vormden een geweldig schouwspel. Ze waren er volledig op berekend om het rationele denken uit te schakelen. Met succes, want zelfs mensen met intellectuele vermogens die veel groter waren dan die van Hitler werden erdoor overtuigd. Maar daar bleef het niet bij; de nazi-partij bleef maar campagne voeren. De enorme vertegenwoordiging in de Rijksdag werd alleen maar gebruikt om de aanval op het 'Weimar-systeem' af te maken. Er was helemaal geen ruimte meer voor normale parlementaire zaken. Het volk was hier blind voor: bij de regionale verkiezingen in 1931 behaalden de nazi's maar liefst 40% van de stemmen. Er volgden al snel meer verkiezingen, waaronder twee voor de Rijksdag en twee voor het presidentschap.

ALLES OF NIETS

Hitlers aanhang bereikte een hoogtepunt in 1932, maar nam weer af toen hij weigerde een positie te aanvaarden binnen het kabinet. Hij wilde de absolute macht of helemaal niets. Uiteindelijk leverde dit blufpoker hem op wat hij wilde. In de winter van 1932-1933 kreeg hij achter gesloten deuren op een presenteerblaadje de leiding over Duitsland aangeboden. President Hindenburg voelde alleen maar verachting voor de nazi-leider. Hij vond dat zijn arrogantie en onbeschoftheid niet bij een heer pasten. Ondanks zijn afkeer stemde Von Hindenburg ermee in Hitler in januari 1933 het rijkskanselierschap aan te bieden, na het aftreden van de regeringen Brüning en later Von Papen. De oude, seniele president geloofde dat de nazi's zichzelf in de regering uiteindelijk wel in diskrediet zouden brengen, maar dat de conservatieve politieke elite voorlopig zou kunnen profiteren van iemand die het respect van de massa's genoot.

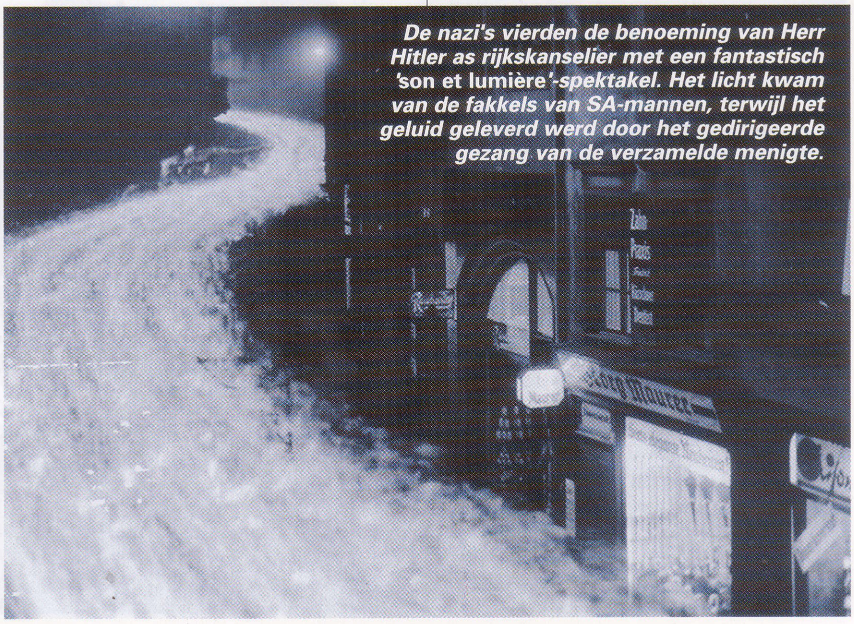

De nazi's vierden de benoeming van Herr Hitler as rijkskanselier met een fantastisch 'son et lumière'-spektakel. Het licht kwam van de fakkels van SA-mannen, terwijl het geluid geleverd werd door het gedirigeerde gezang van de verzamelde menigte.

Herr Hitler inhuren

Boven:
Von Papen zorgde ervoor dat president Hindenburg Adolf Hitler niet langer wantrouwde. Hierbij maakte Von Papen een historische misrekening door de functie van vice-rijkskanselier onder Hitler te aanvaarden. In deze rol dacht hij de dictator te kunnen temmen.

Boven:
De eerbiedwaardige president Hindenburg deelt tegen wil en dank een voertuig met zijn nieuwe rijkskanselier, Adolf Hitler. De veldmaarschalk kon zijn minachting voor de 'Boheemse korporaal' met moeite verborgen houden. Deze afkeer was wederzijds.

Links:
Na de val van de regering Brüning op 30 mei 1932 werd Von Papen benoemd tot rijkskanselier en vormde hij een nieuwe regering, het 'baronnenkabinet' - (zittend) von Braun, von Gayl, von Papen, von Neurath; (tweede rij) Dr Gürtner, Prof. Dr. Warmbold en Kurt von Schleicher.

HITLERS ULTIEME OVERWINNING werd niet behaald tijdens de verkiezingen van eind 1932, maar met de achterkamertjespolitiek waarvoor hij zelf het Weimarregime altijd zo fel had bekritiseerd. Juist in deze omgeving werd duidelijk hoe beperkt zijn kennis van de politiek was. Maar vreemd genoeg werkte dit weer in zijn voordeel. Zelfs nadat ze Hitler tot rijkskanselier hadden laten benoemen, geloofden Von Papen en zijn conservatieve medestanders nog altijd dat ze de 'korporaal' wel zouden kunnen manipuleren. Dit was een dodelijke onderschatting van zijn sterke persoonlijkheid. Groener, von Schleicher en de ziekelijke Von Hindenburg dachten dat Hitler wel in de toom te houden was en gebruikt kon worden als instrument voor de traditionele heersende elite.

Geweld of stembus

HITLER GELOOFDE niet meer in staatsgrepen als middel om de politieke macht te verwerven. Hij dacht met gemengde gevoelens terug aan de mislukte Putsch in München in 1923, die hem bijna zijn leven en zijn politieke carrière had gekost.

De nazi-partij werd echter heen en weer geslingerd tussen de pragmatici en de verstokte revolutionairen. De bruinhemden van de SA bleven optreden als ordedienst tijdens politieke bijeenkomsten en lokten op straat bloederige confrontaties uit met hun tegenstanders. Hitler was bang dat hun gedrag potentiële kiezers en zijn meer conservatieve sponsors zou afschrikken.

Rechtsboven:
Uit dit typische staaltje nazi-kunst spreekt de wens tot vergelding. Een stormtroeper staat naast zijn gevallen kameraad, met een van woede gebalde vuist.

Linksonder:
Het cynische grootstedelijke electoraat van Berlijn was de hardste noot die de nazi's moesten kraken. Hier spreekt Hitler in de Lustgarten in Berlijn op 4 april 1932.

Linksboven:
Goebbels, de Gauleiter van Berlijn, had een ongekend talent om de menigte op te zwepen. Hitler zei ooit dat Goebbels de enige spreker was waarnaar hij kon luisteren zonder in slaap te vallen.

Rechtsonder:
Een toespraak van Hitler in 1932. Naast hem zit Gregor Strasser. Deze revolutionair zou Hitler een doorn in het oog blijven, totdat hij in juli 1934 werd vermoord.

Middenonder:
Hitler voerde van 1929 tot 1933 aan een stuk door campagne en reisde per vliegtuig heel Duitsland door.

JUDENRÄTE

JOODS ZELFBESTUUR

De getto's in het Derde Rijk hadden een zelfbestuur in de vorm van de joodse raad.

Boven:
Duitse officieren spreken met joodse juristen in het interneringskamp Drancy. In Frankrijk waren de Judenräte nationale organen, in tegenstelling tot de lokale gemeenschapsorganen uit het Oosten.

Links:
Leden van de bestuurlijke staf van de Judenrat in het getto Kielce op een foto uit januari 1942. Het getto werd acht maanden later ontruimd en er werden meer dan 20.000 joden naar Treblinka gebracht.

EEN VAN DE MEESTE bevreemdende aspecten van de holocaust is het feit dat het joodse volk leek te berusten in de genocide. De joden in Duitsland werden al voor de start van de Tweede Wereldoorlog geconfronteerd met discriminerende wetgeving en een gedeelte van hen vluchtte weg uit Duitsland. Miljoenen joden uit Oost-Europa werden vanaf het begin van de oorlog in getto's gedreven en moesten hun huis, hun baan en vrijwel al hun bezittingen opgeven. Hier kwamen nog eens honderdduizenden joden bij uit Groot-Duitsland en de bezette landen in het Westen. En terwijl enkele jongere joden nog tot verzet probeerden aan te zetten na de eerste transporten uit de getto's naar de vernietigingskampen, lieten hun naasten zich bijna als makke schapen naar hun dood leiden.

JUDENRÄTE

Na de oorlog heeft men nog lange tijd de *Judenräte* die namens de Duitsers de getto's bestuurden de schuld gegeven van deze passieve aanvaarding van hun lot door de joden. Men nam aan dat de leden van de joodse raden vaak uit eigenbelang hadden gehandeld. Maar de situatie rond de getto's was erg gecompliceerd en in de meeste gevallen bleek deze verklaring van de schijnbare medewerking van de joden aan hun eigen uitroeiing ver van de waarheid te zijn. De eerste *Judenräte* werden in Polen ingesteld op initiatief van Reinhard Heydrich. Heydrich wilde er via deze raden voor zorgen dat alle bevelen en verordeningen binnen de getto's werden uitgevoerd. De raden

moesten bestaan uit de meest invloedrijke leden van de joodse gemeenschap - rabbijnen, onderwijzers, artsen etc. Heydrich wist dat als hij de leiders van de gemeenschappen zo ver kon krijgen dat ze hun medewerking verleenden, de rest van de inwoners hun voorbeeld zou volgen. Maar Heydrich had nog een tweede motief: hij ging er namelijk ook vanuit dat hij de joodse leiders deels in diskrediet zou brengen bij hun eigen mensen door ze te dwingen de Duitse bevelen uit te voeren.

AANTAL RAADSLEDEN

De basisideeën van Heydrich werden nader uitgewerkt door Hans Frank, hoofd van het *Generalgouvernement*. Frank liet de joden in kleine gemeenschappen een raad van 12 personen opzetten. In grotere gebieden met een joodse bevolking van meer dan 10.000 mensen, bestonden de joodse raden uit 24 leden. In theorie vonden er verkiezingen plaats voor de leiders van de raden. Maar omdat de leiders en hun assistenten de goedkeuring moesten krijgen van plaatselijke nazi-functionarissen, kon men niet echt van een democratisch proces spreken.

De raden hadden twee hoofdfuncties: ten eerste moesten zij zorgen dat de Duitse eisen werden ingewilligd en ten tweede moesten zij hun gemeenschap zo goed mogelijk besturen. De Duitsers waren zeer veeleisend. De *Judenrat* moest de verhuizing naar het getto organiseren en de Duitsers lijsten verstrekken van eigendommen en goederen die vervolgens in beslag werden genomen. Zodra de bevolking in de getto's woonde, moest de raad een volkstelling houden. Ze moesten voldoen aan alle verzoeken van de nazi's om arbeiders en daarvoor mensen aanwijzen. Verder waren ze ervoor verantwoordelijk dat de regels van de nazi's werden opgevolgd en kregen ze een boete indien dat niet het geval was.

De meeste joodse raden deden hun best om het lijden van hun volk te verlichten en probeerden de uitvoering van de Duitse bevelen zolang mogelijk uit te stellen. Ze deden hun best om de nazi's ervan te

Boven:
Duitse bewakers spreken arbeiders van het getto in Warschau toe voordat die naar fabrieken in de stad worden gebracht. In de getto's in het oosten was een van de belangrijkste functies van de joodse raden het voldoen aan de Duitse vraag naar slavenarbeiders.

overtuigen dat de vaardigheden en scholing van het joodse volk van groot belang waren voor de Duitse maatschappij en industrie.

GEEN MEDEWERKING

Veel leden van de eerste joodse raden weigerde hun medewerking te verlenen aan hun onderdrukkers. Een aantal daarvan werd uit de raad gezet, anderen traden af, maar de meesten werden vermoord. Anderen deden alsof ze hun medewerking verleenden, maar probeerden de Duitse plannen zoveel mogelijk te saboteren. Ze konden echter niet al te openlijk verzet plegen: bijna een kwart van alle raadsleden werd door de Duitsers gedood nog voordat ze op transport konden worden gezet naar de vernietigingskampen.

In veel gevallen werden de oorspronkelijke raadsleden vervangen door meer inschikkelijke joden. Sommigen daarvan hoopten door hun medewerking nog enkele leden van hun gemeenschap te kunnen redden. Anderen verleenden hun medewerking om hun eigen hachje te redden. Maar het maakte geen verschil: uiteindelijk werden ze bijna allemaal gedood in de gaskamers in Auschwitz, Treblinka, Majdanek of Sobibor.

Naast het uitvoeren van de orders van de Duitsers, werden de *Judenräte* ook nog geacht de getto's te besturen. Ze organiseerden huisvesting voor de bewoners, deelden het voedsel uit en waren verantwoordelijk voor ordehandhaving. Ook moesten ze het smokkelen tegengaan - maar minder eerlijke raadsleden misbruikten hun posities vaak om zelf te profiteren van de smokkelpraktijken.

Boven:
Theresienstadt, het 'modelgetto' in Bohemen, had zelfs eigen valuta om de fictie in stand te houden dat de gemeenschap daadwerkelijk zelfbestuur had.

Hieronder:
Een van de meest pijnlijke taken van de Judenrat was het begraven van de doden. Jacob Edelstein, het hoofd van de Judenrat in Theresienstadt, had toegang tot een joodse begraafplaats - maar tijdens epidemieën liep het sterftecijfer zo hoog op dat men de lijken moest verbranden.

ZIEKTE EN GEZONDHEID

De raden waren verantwoordelijk voor gezondheid en hygiëne, maar de ziekenhuizen die zij inrichtten konden weinig doen om de verspreiding van ziektes tegen te gaan. Door de slechte voeding, overbevolking en het gebrek aan sanitaire voorzieningen, waren de getto's een broeinest voor ziektes. De Duitsers interesseerde dit weinig - zij waren eigenlijk wel blij met het toegenomen sterftecijfer. Het enige dat zij van de *Judenräte* eisten was dat die zouden voorkomen dat een epidemie zich buiten de grenzen van het getto kon verspreiden. Hoewel het nu algemeen erkend wordt dat de meeste raadsleden alleen maar hun best deden om hun volk te helpen, maakten ze zich indertijd met hun acties weinig populair onder hun lotgenoten. Vaak werden de *Judenräte* vijandig behandeld omdat ze voor de Duitsers leken te werken. In bepaalde getto's ontstond er wrijving tussen de raad en de joodse ondergrondse. De meeste verzetsgroepen bestonden uit de jongere en actievere leden van de gemeenschap, die niet de vrees van de oudere raadsleden deelden dat openlijk verzet tot harde vergeldingsmaatregelen zou leiden tegen de gehele bevolking. Soms leidde dit tot openlijke conflicten tussen de verzetsstrijders en de leden van de gettopolitie, met name in Warschau, Krakau en Vilna.

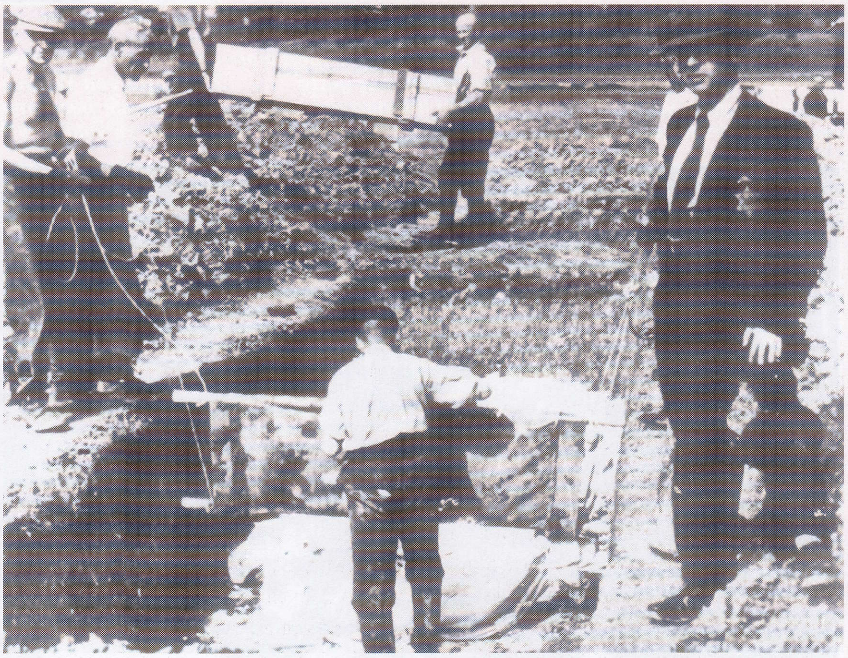

VERZET

De meeste conservatieve raadsleden - die hoopten dat de getto's lang genoeg konden overleven om te zien dat de oorlog zich tegen de Duitsers keerde - aanvaardden gewapend verzet alleen maar toen duidelijk werd wat de Duitsers werkelijk van plan waren. Er waren echter tal van uitzonderingen. In getto's zoals Kovno assisteerde de joodse raad de verzetsstrijders actief, terwijl in Lachva, Diatlo en Tuchin de joodse raad het verzet was.

Joods zelfbestuur

DE *JOODSE RADEN* IN OOST-EUROPA hadden in theorie zelfbestuur, maar waren in de praktijk volledig overgeleverd aan de grillen en eisen van hun onderdrukkers. In Duitsland werd er in 1939 een rijksbond voor joden opgezet door de Duitse joden zelf, ter vervanging van een aantal lokale joodse culturele verenigingen die in 1938 verboden werden. De nazi's maakten hier geen bezwaar tegen, omdat ze beseften dat ze de joden via een dergelijke centrale organisatie gemakkelijker konden controleren.

In Frankrijk, België en Nederland werden in 1941 centrale joodse raden ingesteld. Zowel de *Joodse Raad* in Nederland als de Belgische *Association des Juifs en Belgique* werden ernstig bekritiseerd vanwege het feit dat ze zonder slag of stoot toegaven aan het Duitse verzoek om deportatie van 'arbeiders' naar het Oosten, aangezien de meeste joden die naar aanleiding hiervan op transport werden gesteld rechtstreeks naar de vernietigingskampen gingen. In Frankrijk probeerde de *Union Generale des Israelites en France* het lot van gewone joden te verzachten en hielden bepaalde afdelingen van deze raad zich intensief bezig met geheime reddings- en ontsnappingsoperaties.

Er werden ook joodse raden opgezet door een aantal bondgenoten van Duitsland, zoals de *Ustredna Zidov* in Slowakije in 1940 en de *Centrala Evreilor* in Roemenië eind 1941. In beide gevallen bestond de raad uit twee groepen: de ene helft wilde toegeven aan de Duitse eisen terwijl de andere helft zijn best deed om de eisen van de Duitsers en het lokale regime te dwarsbomen. De Hongaarse joodse raad *Zsido Tanacs* werd pas in 1944 ingesteld en kon weinig uitrichten om het transport van Hongaarse joden naar Auschwitz te voorkomen.

Boven:
Joodse politiemensen controleren de papieren van arbeiders in het getto van Warschau. De meeste politiemensen hielden zich alleen maar bezig met ordehandhaving, maar door het verzet werden ze vaak beschouwd als schoothondjes van de Duitsers.

Hieronder:
De communicatie tussen de getto's en verzetsgroepen was niet altijd gemakkelijk: arbeiders die buiten het getto gingen werken, werden nauwlettend in het oog gehouden door de Duitsers en hun Oost-Europese helpers.

SCHOLING

Het Duitse onderwijssysteem genoot veel aanzien in Europa en toen de nazi's aan de macht kwamen, leken ze daar weinig veranderingen in aan te brengen. Maar de partij ontwikkelde ook een eigen onderwijssysteem naast het traditionele staatssysteem.

MET UITZONDERING Van Dr. Goebbels bestond de top van de nazi-partij uit mannen die op school onder hun niveau hadden gepresteerd. De Eerste Wereldoorlog gaf velen van hen een kans om te ontkomen aan banen zonder toekomstperspectief en hoewel een aantal van hen onderscheiden en bevorderd werd, schopten de meesten het nooit verder dan onderofficier. Adolf Hitler was hiervan het klassieke voorbeeld; hij had zijn school nooit afgemaakt en werd op 18-jarige leeftijd afgewezen door de kunstacademie in Wenen. Het blijft een van de grote vragen van de moderne tijd hoe de geschiedenis zou zijn verlopen als Hitler wel op de academie was aangenomen. Door de afwijzing veranderde hij in een verbitterde anti-intellectueel en kreeg hij een heel eigen kijk op scholing.

Toen de nazi's aan de macht kwamen, benoemde Hitler de voormalige onderwijzer Bernard Rust tot rijksminister voor wetenschap, onderwijs en cultuur. Rust studeerde Germanistiek, filosofie, filologie, kunstgeschiedenis en muziek aan een aantal universiteiten waaronder die van München en Göttingen. Hij werkte voor de Eerste Wereldoorlog als docent aan een *Realgymnasium*, een middelbare school met de nadruk op wetenschap. Hij ging in 1914 als vrijwilliger naar het front en werd onderscheiden met het IJzeren Kruis Eerste en Tweede Klasse en de Orde van Hohenzollern. Na de oorlog ging hij weer lesgeven.

MINISTER VAN ONDERWIJS

Rust werd in 1930 'om gezondheids-redenen' als leraar ontslagen. Er gingen echter geruchten dat hij deze optie kon kiezen of anders ontslagen zou worden vanwege seksueel wangedrag. Hij werd lid van de NSDAP en klom daar snel op. Hij werd Gauleiter voor Hanover-Braunsschweig en kreeg een zetel in de Rijksdag. In februari 1933 ging hij werken op het Pruisische ministerie van cultuur en op 1 mei van dat jaar werd hij rijksminister voor wetenschap, onderwijs en cultuur. Hij bekleedde die functie tot mei 1945, toen hij zelfmoord pleegde na het nieuws over de Duitse capitulatie.

Een baan als onderwijzer of leraar genoot veel aanzien in Duitsland. Onder Rust werden er nieuwe beroepsorganisaties opgezet voor onderwijzers en (hoog)leraren die de nazi-partij in staat moesten stellen te profiteren van de sterke nationalistische gevoelens die er onder deze beroepsgroep leefden.

NAZI-ONDERWIJZERS

De *NS-Lehrerbund* - NSLB of nationaal-socialistische lerarenbond - werd op 1 november 1935 opgericht.

Vorige pagina:
Zeventienjarige leerlingen van een van de Langemarck-opleidingen bereiden zich voor op hun Begabtenprüfung *(universitair toelatingsexamen). Dit was een van de weinige nazi-programma's waar het ontwikkelen van de verstandelijke vermogens een belangrijke rol speelde.*

Links:
De Hitlerjugend *was nauw betrokken bij het onderwijs in het Derde Rijk. Hoewel de organisatie op zich weinig ophad met intellectuelen, waren meer dan 11.000 schoolmeesters ook actief als HJ-leiders.*

Hieronder:
Bernhard Rust was rijksminister voor onderwijs van mei 1933 tot het eind van het Derde Rijk. Deze fervente nazi wist de controle over het lesprogramma op de nazi-scholen altijd in eigen handen te houden.

Deze organisatie was bedoeld als plaatsvervanger van alle beroepsorganisaties voor onderwijzers en leraren in de Weimarrepubliek. Alle leden stonden onder streng toezicht van de partij en in 1936 was ca. 32 procent van de leraren die lid waren van de NSLB ook lid van de partij. In 1938 was tweederde van alle onderwijzers voor de basisscholen geïndoctrineerd tijdens speciale kampen van één maand. Op alle niveaus begon de dag met de leraar die zijn klas begroette - niet met het traditionele *Guten Tag* - maar met Heil Hitler, hetgeen de leerlingen ook antwoordden. De *Nationalsozialistische Dozentenbund* was een beroepsorganisatie die ervoor moest zorgen dat universitaire hoogleraren zich conformeerden aan de partij-ideologie. Zij konden daarvoor een trainingskamp van zes weken bijwonen, waar ze geïndoctrineerd werden met de nieuwe ideologie. Bovendien werd deze bond gebruikt als mechanisme om joden buiten te sluiten van de academische wereld, de literatuur en van de onderzoekswereld. Binnen een jaar nadat ze aan de macht waren gekomen, hadden de nazi's een tiende van de onderwijzende staf aan universiteiten - 1200 mannen en vrouwen die joods, liberaal of sociaal-democraat waren - uit hun functie verdreven. Het Duitse hoger onderwijs verloor hierdoor zeer goede wetenschappers. Een aantal van hen, met name de natuurkundigen, zou later een belangrijke bijdrage leveren aan het Manhattan Project voor de bouw van een atoombom in de Verenigde Staten, terwijl de relativiteitstheorie van Albert Einstein door de nazi's werd afgedaan als een joods plan om de wereldheerschappij te verkrijgen en de Duitse bevolking te onderwerpen. Duits onderwijzend personeel dat nog aan een bepaalde standaard van onderwijs wilde vasthouden werd ondermijnd door de nazi-top. Dr. Robert Ley, het hoofd van het Duitse Arbeitsfront, gaf blijk van zijn bekrompen manier van denken toen hij zei "Een straatveger veegt met één haal duizend microben in de goot; een wetenschapper is er trots op dat hij in zijn hele leven één microbe ontdekt".

ANTI-INTELLECTUEEL

De studenten aan de universiteit van Berlijn keken geamuseerd toe hoe Julius Streicher een weegschaal op het bord tekende, waarbij de schaal die het zwaarst geladen was het zware brein van de Führer zou bevatten en de lichte schaal het *Dreck* - vuil - dat stond voor de hersens van de

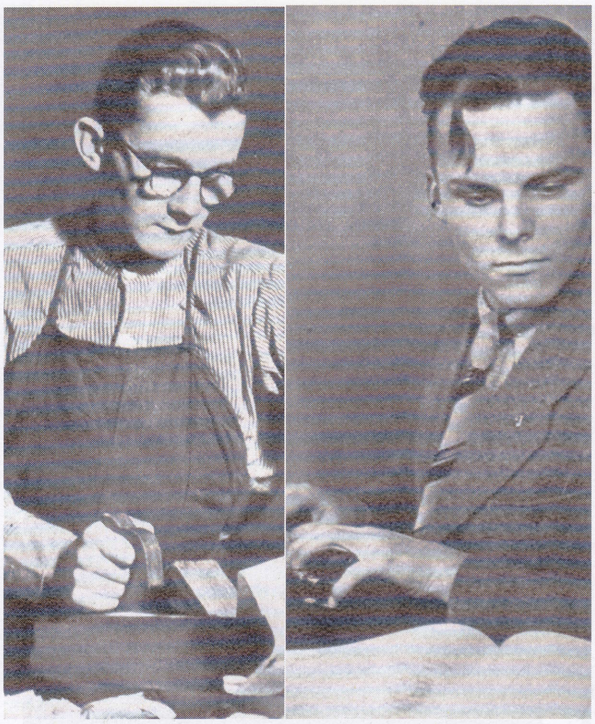

Hierboven:
De nazi's hadden weinig op met theorie. In hun lesprogramma lag de nadruk op de praktijk. Voor hen was het onderwijs in vaardigheden als houtbewerking even belangrijk als academisch onderwijs.

Middenboven:
Een 17-jarige biologiestudent aan de studie. Biologie was een belangrijk onderwerp op het lesprogramma en werd gebruikt om de rassenleer van de partij over te brengen op de jongere generatie.

Boven:
Een opmerkelijke wijziging onder het Derde Rijk was dat vrouwen geweerd werden van het hoger onderwijs. Meisjes moesten mooi, elegant en gezond zijn, maar op academisch vlak werden ze beperkt tot studies over huishoudkunde of taalstudies. Er gingen nu minder meisjes naar hogere middelbare scholen, en slechts een op de tien meisjes die zich kwalificeerden voor een universitaire studie werd daar daadwerkelijk toegelaten.

professoren. De nazi's verpolitiseerden het onderwijs en verlegden de nadruk op sport, geschiedenis, biologie en de studie van het Germaanse ras.

Typische onderwerpen die tijdens de geschiedenislessen werden behandeld waren de *Kampfzeit* of de 'tijd van de strijd', de term waarmee men de begindagen van de nazi-partij in München aangaf. Ook Horst Wessel, de 23-jarige SA-martelaar en de schrijver van het *Horst Wessel Lied* was onderwerp van studie.

NAZI-LESROOSTER

De biologielessen draaiden vooral om Hitlers denkbeelden over rassen en arische afkomst. De Protokolle der Weisen von Zion, een vervalst document dat door antisemieten was opgesteld aan het einde van de 19e eeuw, werden als echt beschouwd door Rosenberg en Hitler en waren aanbevolen literatuur op de Duitse scholen. Bij de studie van het Germaanse ras werd de nadruk gelegd op Germaanse sagen en heldenverhalen. Wiskunde kreeg een militaire draai door de berekeningen te richten op het oplossen van logistieke problemen of rekenkundige artillerievraagstukken. Het godsdienstonderwijs werd sterk verminderd en vanaf 1935 werden er geen vragen meer over gesteld in de overgangsexamens.

Bovendien probeerden de nazi's de jeugd op hun eigen manier op te voeden via verplichte jeugdbewegingen waar jonge mensen leiding gaven aan hun leeftijdgenoten. Ze maakten onderscheid tussen *Lenkung* - 'sturing' (onderwijs op school) en *Führung* - 'leiderschapskwaliteiten' die de jeugd alleen maar kon opdoen in de jeugdbewegingen.

DE HJ EN SCHOLEN

Jongens in de leeftijd van 10 tot 14 werden lid van het *Deutsches Jungvolk* onderdeel van de *Hitlerjugend*. De HJ was de mannelijke tak van de jeugdbeweging van de nazi's, bedoeld voor jongens van 14 tot 18.
De Hitlerjugend werd op 1 december 1936 een staatsinstelling waarna het lidmaatschap ervan verplicht werd. Meisjes daarentegen hadden de *Jungmädel* en de *Bund Deutscher Mädel* - de bond van Duitse meisjes.

Evenals de HJ hielden de leden van de BdM trektochten en gingen ze kamperen, maar ze werden niet aangemoedigd om hun intellectuele vermogens te ontwikkelen. Ze werden klaargestoomd als de toekomstige moeders van het Duitse rijk. Daarom moesten de meisjes op school ook een lesprogramma bijwonen over *Pflege*, waar onder andere aandacht werd besteed aan eugenetica en hygiëne.

De leerlingen werden op 14- of 15-jarige leeftijd op 'Landjahr' gestuurd. Ze gingen dan naar kampen waar ze ervaring kregen met het werken op het land, en politiek geïndoctrineerd werden. In tien jaar tijd doorliepen 264.000 leerlingen deze kampen.

De onderwijsfilosofie van de nazi's was in lijn met hun algehele denkwijze. Hun verwerping van het intellect en verheerlijking van het fysieke vertegenwoordigde de triomf van *Macht* over *Geist* (geest).

De leiders van de toekomst

DE NAZI'S LEVERDEN HUN eigen bijdrage aan het onderwijs in Duitsland met de *Adolf-Hitler-Schule, de Nationalpolitische Erziehungsantalten* (Napola's - Nationale Politieke Opleidingsinstituten) en de *Ordensburgen* (Ordekastelen) die werden opgericht door Robert Ley van het *Deutsche Arbeitsfront.*

De *Adolf-Hitler-Schule* selecteerden hun leerlingen uit de HJ. Tijdens hun tweede jaar als *Jungvolk* werden de potentiële leerlingen op afkomst gescreend en werden ze voor twee weken naar een selectiekamp gestuurd. Het leven op de *Adolf-Hitler-Schule* was zwaar en prestatiegericht. Ondanks het feit dat er weinig aandacht was voor theoretische onderwerpen op deze scholen, kregen degenen die de vijfjarige studie afrondden een diploma en werden ze toegelaten tot een universitaire opleiding als ze dat wilden.

De *Nationalpolitische Erziehungsantalten,* die onder leiding stonden van August Heissmeyer van de SS, waren bedoeld om het type onderwijs dat voorheen werd gegeven aan de Pruisische academies in eer te herstellen en kandidaten af te leveren voor hoge posities binnen het bestuur van het Derde Rijk. In 1938 waren er 23 Napola's, waarvan vier in Oostenrijk en een in het Sudetenland in Tsjecho-Slowakije. Vier daarvan waren *Gymnasien*, drie waren scholen met een zesjarig programma ter voorbereiding op universitair onderwijs - *Aufbauschulen* - en twee hadden speciale korte cursussen voor piloten. Om de verwarring compleet te maken, werd er ook nog een *Nationalsozialistische Deutsche Oberschule* opgezet in Feldafing aan de Starnberger See. Deze door de partij gesteunde militaire academie voerde een directe concurrentiestrijd met de Napola's en was ook bedoeld om toekomstige leiders af te leveren.

De *Ordensburgen* waren kostscholen voor het trainen van de nazi-elite. *Ze* ontleenden hun namen aan middeleeuwse forten. Er werden er vier opgericht: in Crössinsee, Sonthofen, Vogelsang en Marienburg. Elke school telde 500 instructeurs, administratieve krachten en huishoudelijk personeel, naast 1000 studenten: de Junkers. De meesten waren halverwege de 20. Degenen die van deze school afkwamen konden naar de universiteit gaan en zich aansluiten bij de *Nationalsozialistischer Deutscher Studentenbund* - NSDStB. Deze studentenbond was gericht op het verspreiden van de nazi-leer onder studenten. Het belang ervan bleek uit het feit dat het officieel een *Gliederung* van de nazi-partij was, gelijk aan de SA, de SS, de NSKK of de *Hitlerjugend*. Een klein aantal leerlingen volgde een niet-standaard route naar het hoger onderwijs via de *Langemarckstudium*. Deze opleiding was genoemd naar de slag in Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog waarbij een vrijwilligersregiment dat helemaal uit studenten bestond werd uitgeroeid. De bedoeling van deze opleiding was geselecteerde leerlingen voor te bereiden voor de *Begabtenprüfung,* het toelatingsexamen voor de universiteit.

Boven:
Reichsjugendführer *Baldur von Schirach begon zijn politieke carrière bij de NSDStB. Ondanks dat hij zelf academisch geschoold was, had hij een afkeer van onderwijzers: in een toespraak maakte hij een vergelijking tussen "de stralende, geïnspireerde jeugd, die naar een nieuwe ochtend marcheert" en de stoffige, pedante, domme schoolmeesters die in hun weg stonden.*

Hierboven:
De NSDAP was sterk gericht op de luchtvaart. Hoewel twee van de Napola's gespecialiseerd waren in het opleiden van toekomstige piloten, boden alle partijscholen en de Hitlerjugend jonge Duitsers de kans om te gaan zweefvliegen.

Rechts:
Adolf Hitler begroet leerlingen van een van de scholen die zijn naam droegen. Deze leerlingen voldoen aan de fysieke en rascriteria en zijn daarom door de Hitlerjugend geselecteerd voor de Adolf Hitler Schule.

Ernst Kaltenbrunner

Himmlers Rechterhand

Kaltenbrunner, een van de sturende elementen achter de moord op de joden, zag er uit als de typische Hollywood-nazi.

ERNST Kaltenbrunner werd op 4 oktober 1903 in de buurt van Hitlers geboorteplaats Braunau geboren als telg van een katholiek gezin. Als volwassene was hij met zijn getekende gezicht, doordringende ogen, dikke nek, lompe ongemanicuurde handen en zijn lengte van 1,96 meter een indrukwekkende figuur. Hij werd later beschreven als "een laaghartige intrigant, een opgewonden, onbetrouwbare en niet al te snuggere Oostenrijker met een pokdalig gezicht en de oren van een crimineel".

ONBETROUWBARE JURIST

Hij ging samen met Adolf Eichmann naar het *Realgymnasium* in Linz en ging vervolgens naar de *Technische*

Vorige pagina:
Kaltenbrunner was de stereotiepe nazi. Met zijn dikke nek, grote postuur en wrede mond was hij een dankbaar onderwerp voor de tekenaars die in Neurenberg een beeld probeerden te schetsen van het barbarisme van de nazi's. Zoals voor zoveel andere zaken gold, loog hij zelfs over de herkomst van zijn litteken. Het was geen herinnering aan een schermwedstrijd, maar het gevolg van een auto-ongeluk dat hij zelf in een dronken bui had veroorzaakt.

Hierboven:
Begin 1943 koos Himmler Kaltenbrunner als opvolger van de gevaarlijke Heydrich. Hoewel hij aanvankelijk dacht dat zijn nieuwe helper vrij mak was, zou de* Reichsführer *hem al snel gaan vrezen.

Hochschule (technische hogeschool) in Graz. Daarna ging hij rechten studeren, evenals zijn vader en grootvader voor hem. Hij ging er altijd prat op dat hij voor zijn eigen studie had betaald met nachtdiensten in een kolenmijn, waardoor hij zichzelf als een vriend van de arbeiders beschouwde. Hij studeerde in 1926 af en werkte zijn eerste jaar als leerling-jurist in Linz voordat hij naar Salzburg verhuisde. In 1928 keerde hij terug naar Linz en startte hij zijn eigen praktijk. Kaltenbrunner werd in 1932 lid van de Oostenrijkse nazi-partij. Hij maakte al snel naam binnen de partij door democratische Oostenrijkers in elkaar te slaan, telefoons af te tappen, relletjes te organiseren en berovingen uit te voeren om de nazi's te steunen. Hij wist snel op te klimmen in de partijhiërarchie; van *Gaureder* (spreker voor zijn district) werkte hij zich op tot *Rechtsberater* (juridisch adviseur) van SS-*Abschnitt Division* VIII, en vervolgens tot *Standartenführer* van Regiment 37. Toen hij in januari 1934 gearresteerd werd, was hij de leider van de Oostenrijkse nazi's.

HONGERSTAKING

Kaltenbrunner werd gearresteerd vanwege zijn betrokkenheid bij een staatsgreep gericht tegen de regering van de Oostenrijkse kanselier Engelbert Dollfuss. Hij werd veroordeeld en opgesloten in een gevangeniskamp in Kaisersteinbruch. Tijdens zijn opsluiting leidde Kaltenbrunner een hongerstaking die resulteerde in de vrijlating van 490 veroordeelde nazi's. Een jaar later werd hij aangeklaagd wegens hoogverraad. Hoewel hij hieraan niet schuldig werd bevonden, werd hij toch uit zijn ambt gezet en zes maanden opgesloten voor het minder zware misdrijf samenzwering.

Na zijn vrijlating werkte Kaltenbrunner nauw samen met Arthur Seyss-Inquart en met andere Oostenrijkse nazi's om de weg te bereiden voor de Duitse overname van Oostenrijk. Op 2 maart 1938 werd hij benoemd tot de Oostenrijkse minister voor de staatsveiligheid. Na de *Anschluss* twee weken later werd Kaltenbrunner bevorderd tot *SS-Brigadeführer* en in de Rijksdag verkozen. Hij maakte van de Oostenrijkse SS onmiddellijk een 'hulppolitiedienst' en arresteerde prominenten zoals de voormalige rijkskanselier Von Schuschnigg en baron Louis von Rothschild.

Op 11 september 1938 werd hij bevorderd tot *SS-Gruppenführer*.Kaltenbrunner had echter hoofd van de SD voor Oostenrijk willen worden, maar deze functie ging naar Heydrich. In de daaropvolgende drie jaren werkte Kaltenbrunner achtereenvolgens als hoofd van de SS

Helemaal bovenaan:
Kaltenbrunner (midden) woont een zitting bij van het Volksgericht voorgezeten door rechter Roland Freisler. De RSHA speelde een belangrijke rol bij de aanhouding van de samenzweerders die de aanslag tegen Hitler beraamden.

Boven:
In de periode 1942-1945 was Kaltenbrunner een van de sleutelfiguren achter de Endlösung, hoewel er hiervoor bijna geen belastende bewijzen bestaan. Hier staat hij (uiterst links) samen met Himmler op een foto die gemaakt werd in Mauthausen.

in Oostenrijk en hoofd van de politie in Wenen en de regio rond de Donau.

EEN MOEILIJK VOORBEELD

Kaltenbrunner trad in 1943 meer op de voorgrond, nadat Heydrich (die inmiddels hoofd was van de RSHA, het politieapparaat van de nazi's) vermoord was in Tsjechië. Himmler wees Kaltenbrunner aan als opvolger van Heydrich. Dit was een moeilijk voorbeeld om te volgen; Heydrich was het brein geweest achter de geënsceneerde aanval op het radiostation in Gleiwitz die door Hitler gebruikt werd als reden voor de invasie in Polen. Vervolgens kreeg hij de leiding over de *Einsatzgruppen*, de doodseskaders die na de Wehrmacht door Rusland trokken. Heydrich had ook het protocol opgesteld voor de *Endlösung*.

TERREURBEWIND

De *Reichsführer* had zich altijd onzeker gevoeld over de dynamische en capabele Heydrich. Door Ernst Kaltenbrunner aan te stellen als diens vervanger, had Himmler een vrij onbekende figuur naar voren geschoven waarvan hij dacht dat hij die beter onder controle kon houden. Om ervoor te zorgen dat Kaltenbrunner niet te veel macht kon opbouwen, koppelde Himmler de verantwoordelijkheid voor personeels- en economische zaken - die onder bestuur kwamen van het SS *Hauptamt* en de WVHA - los van de RSHA. Het feit dat hij zo weinig speelruimte kreeg van Himmler was aanleiding voor Kaltenbrunner om zich er bij zijn vroegere kameraad Otto Skorzeny over te beklagen dat de afdelingshoofden binnen de SD meer zelfstandigheid hadden dan hij.

Als hoofd van de SD werd de antisemitische Kaltenbrunner de sturende kracht achter *Aktion Reinhard* en de Endlösung, waarbij hij werd ondersteund door Adolf Eichmann. Hoewel hij vaak dronken was en niet de finesse bezat die Heydrich gekenmerkt had, toog hij voortvarend te werk. Vooral het oppakken en deporteren van de joden pakte hij zeer efficiënt aan. Hij werd gevreesd en gehaat binnen de SS, maar was vrijwel onbekend bij het gewone volk. Geleidelijk aan nam hij de ideeën van de nazi's over voortplanting over. Hij was het ermee eens dat alle Duitse vrouwen die in de vruchtbare leeftijd waren, kinderen moesten krijgen. Als hun echtgenoot daar niet voor kon zorgen, dan moest iemand anders die taak maar op zich nemen. Kaltenbrunner had al drie kinderen. Daarbij schonk zijn maîtresse, gravin Gisela von

Westaupwolf, hem voor het einde van de oorlog nog een tweeling. Op 9 December 1944 kreeg *SS-Obergruppenführer und General der Polizei* Dr. Ernst Kaltenbrunner het Ridderkruis met zwaarden. Hij had de Bloedorde al, evenals een gouden onderscheiding wegens betoonde moed.

MEEDOGENLOOS

Na de mislukte bomaanslag op Hitler van 20 juli 1944 nam Kaltenbrunners macht sterk toe. Ten tijde van de aanslag was hij in zijn kantoor in Berlijn en luisterde hij hoe de eerste verwarde meldingen binnenkwamen vanuit Rastenburg. Tot verbijstering van zijn medewerkers stak hij rustig een sigaret op en stelde hij hen voor eerst een potje te gaan kaarten en te wachten tot er meer bekend was.Toen duidelijk was wat er precies aan de hand was, verliet hij zijn kantoor en vloog hij naar het hoofdkwartier van Hitler in Pruisen om diens orders in ontvangst te nemen voor de jacht op de samenzweerders. Kaltenbrunner toonde geen mededogen ten opzichte van de samenzweerders. Hij richtte een speciale afdeling op van de RSHA - *Sonderkommando 20 Juli* - die alle verdachten moest aanhouden. Deze eenheid stond onder leiding van *SS-Obersturmbannführer* Walter von Kielpinski. Er werden duizenden kruisverhoren afgenomen door 400 RSHA-officieren die in 11 groepen werkten. Kaltenbrunner ondervroeg persoonlijk admiraal Canaris, het voormalige hoofd van de *Abwehr*, de Duitse militaire inlichtingendienst. Canaris was ervan overtuigd dat Duitsland de oorlog zou verliezen en had zich bij de verzetsbeweging aangesloten, maar was geen voorstander geweest van een aanslag op Hitler. In februari 1945 had Kaltenbrunner inmiddels de volledige controle over de *Abwehr* en via Bormann had hij direct contact met Hitler en diens naaste kring, waaronder Gretl, de zus van Eva Braun, en diens echtgenoot *SS-Oberführer* Hermann Fegelein. Hitler gaf zijn orders nu rechtstreeks aan Kaltenbrunner in plaats van via Himmler. De *Reichsführer* had nu even veel te vrezen van Kaltenbrunner als voorheen van Heydrich.

LOSSE EINDJES

Ondanks dat de nederlaag onafwendbaar leek, bleef Kaltenbrunner fanatiek. Terwijl de geallieerde legers in ijltempo Duitsland binnentrokken, stuurde hij een bevel naar de concentratiekampen: "De bevrijding van joden door de westerse vijanden of het Rode Kruis, moet worden voorkomen... ze mogen in geen geval levend in hun handen vallen."

Elf dagen voor het einde van de gevechten gaf hij Franz Ziereis, de commandant van Mauthausen, opdracht alle overgebleven gevangenen in een afgesloten tunnel te drijven en ze te laten stikken. Maar zelfs Ziereis - die had toegezien op de dood van meer dan 100.000 mensen - vond deze laatste order te ver gaan en voerde hem niet uit.

In mei 1945 verplaatste Kaltenbrunner zijn hoofdkwartier van Berlijn naar Altaussee in Oostenrijk. Hier probeerde hij met de geallieerden te onderhandelen om zijn eigen huid te redden. Hij gebruikte *SS-Sturmbanführer* Dr. Wilhelm Höttl als zijn contactpersoon met Allen Dulles in Zwitserland, maar dit had weinig effect.

VIEL GLÜCK

Kaltenbrunner werd aan het einde van de oorlog gearresteerd door een patrouille van het Amerikaanse leger.Hij werd aangeklaagd als grote oorlogsmisdadiger en op 20 oktober 1945 voorgeleid voor het internationale militaire tribunaal.

Toen hij in de vroege ochtend van 16 oktober 1946 werd opgehangen waren zijn laatste woorden: "Deutschland, viel Glück!" Zijn lijk werd gecremeerd in Dachau en de as werd verstrooid boven een rivier in Duitsland waarvan de naam nooit bekend werd gemaakt.

Neurenberg

IN HET RAPPORT VAN HET Internationale militaire tribunaal werd Kaltenbrunner beschreven als iemand die zijn leven lang een fanatieke nazi was geweest. Toen hij de functie van hoofd van de *Sicherheitsdienst* aanvaardde in januari 1943, wist hij dat hij "de leider zou worden van de instanties die *miljoenen* mensen hun dood tegemoet zonden. Hij bekleedde die functie tot het einde toe .... en werd onderscheiden door Hitler en kreeg het persoonlijke vertrouwen van Hitler". Kaltenbrunner hield tijdens het proces vol dat hij alleen in naam verantwoordelijk was geweest voor de Gestapo en de concentratiekampen en dat hij niets van de holocaust had afgeweten.

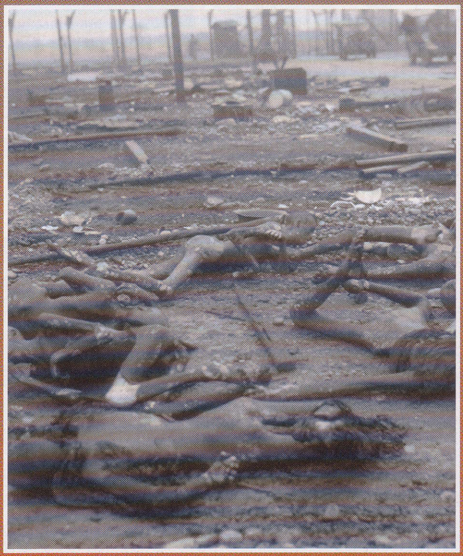

Bovenaan:
Kaltenbrunner hield zich graag wat op de achtergrond. Daarom dacht hij na de oorlog dat hij goede kansen had op overleving. Hij had het bij het verkeerde eind en werd op 16 oktober 1946 om 1.39 uur in Neurenberg opgehangen.

Boven:
Ondanks de belastende bewijzen beweerde Kaltenbrunner dat hij onschuldig was: "Ik acht mijzelf niet schuldig aan oorlogsmisdaden. "Ik heb alleen mijn plicht gedaan voor de inlichtingendienst en ik weiger mij als vervanging voor Himmler te laten gebruiken."

MAUTHAUSEN

Boven:
Gevangenen moesten zware brokken steen omhoog sjouwen in de steengroeve van Mauthausen. Wie uitgleed op de ongelijke treden raakte zwaar gewond. Vaak was dit fataal.

Inzet:
Het werk in de steengroeve was geestdodend en zwaar. Deze Nederlandse jood, die niet meer was opgewassen tegen de martelingen, heeft zelfmoord gepleegd door het hek rond het kamp te beklimmen in het besef dat de hoogspanning hem zou doden.

MAUTHAUSEN, een concentratiekamp op 20 km van Linz in Oostenrijk, werd in maart 1938 opgezet in de buurt van een verlaten steengroeve op zo'n 5 km van de plaats met dezelfde naam. Het hoofdkamp ging in augustus open en viel in categorie III - geschikt voor 'moeilijk opvoedbaren'. Naast het hoofdkamp werden er na verloop van tijd nog 60 *Nebenlager* (subkampen) opgezet. Het meest beruchte daarvan werd in 1940 in Gusen, zo'n vijf kilometer verderop geopend. Hier hakten de gevangenen aanvankelijk natuursteen uit twee steengroeven die eigendom waren van de *Deutsche Erd- und Steinwerke GmbH* (DEST) van de SS. De steengroeven in Mauthausen en Gusen waren de meest succesvolle ondernemingen in hun soort in het Derde Rijk. Met behulp van de grootste steenbreker in Europa produceerde men er 25.000 kubieke meter graniet per jaar.

GASKAMERS

Mauthausen had twee kleine gaskamers waar met koolmonoxide 120 gevangenen tegelijk konden worden gedood. Bovendien werden er gevangenen vergast in een aangepaste treinwagon - die onderdeel uitmaakte van een trein die tussen Gusen en Mauthausen liep. De lijken werden vervolgens verbrand in een van de twee crematoria. Van augustus 1941 tot oktober 1942 en van april 1944 tot het einde van dat jaar, werden zieke en arbeidsongeschikte gevangenen en 'ongewenste elementen' zoals joden naar het kasteel Hartheim bij Linz gestuurd. Daar werden ze vermoord in

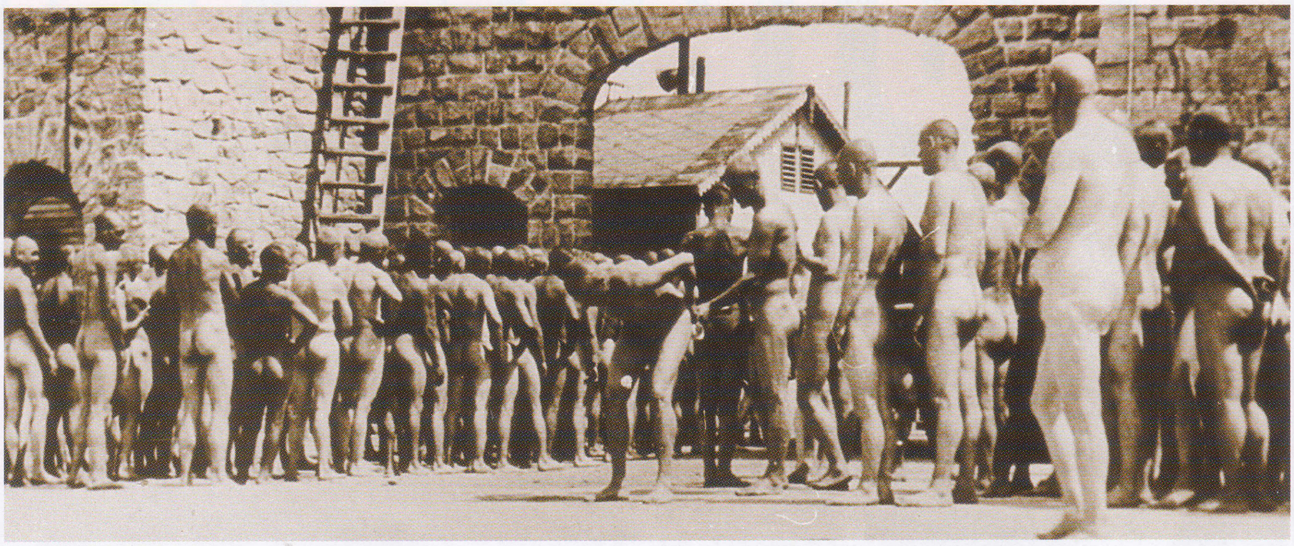

Mauthausen in Oostenrijk was waarschijnlijk het allerhardste concentratiekamp in het nazi-tijdperk.

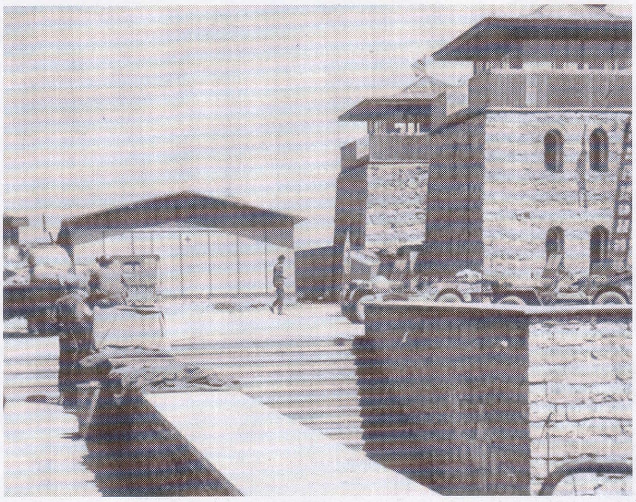

Rechts:
De hoofdpoort van Mauthausen, na de bevrijding van het kamp door de US 11th Armored Division op 6 mei 1945. De laatste bewakers waren een dag eerder vertrokken en de gevangenen openden de poorten van het kamp voor de Amerikanen.

Bovenaan:
Nieuwe gevangenen die in Mauthausen aankwamen moesten zich bij de hoofdpoort uitkleden om te worden ontluisd.

een gaskamer die gebouwd was in het kader van het euthanasieprogramma, *Aktion T4*. Ook werden er in Mauthausen uitgebreide medische experimenten uitgevoerd op mensen: *Menschenversuche*. Dit betrof onder andere operaties waarbij de organen van gezonde gevangenen op sterk water werden gezet en experimenten met TBC-serum.

DE SUBKAMPEN VAN GUSEN

Gusen groeide uit tot drie subkampen. Gusen II, een ondergrondse fabriek, werd in een periode van 13 maanden bij Bergkristall uit de bergen gehakt. De gevangenen werkten in drie ploegen aan de bouw van de fabriek die op 9 maart 1944 in gebruik werd genomen. Een kleinere ondergrondse fabriek van 12.000 vierkante meter met de codenaam *Kellerbau* was iets verderop al uitgegraven. Hier werden mitrailleurs gebouwd. Een derde kamp, Gusen III bij Lungitz, werd op 16 december van dat jaar geopend.

De eerste gevangenen die naar Mauthausen werden gebracht, zo'n 1100 mannen, waren misdadigers en 'asociale elementen'. Ze kregen al snel gezelschap van politieke gevangenen die afkomstig waren van Dachau. Binnen twee jaar groeide het aantal gevangenen uit tot 11.000. Daaronder bevonden zich ook Spaanse republikeinen die in 1940 in Frankrijk gevangen waren genomen. In oktober 1941 kwamen in Mauthausen de eerste 4205 Russische krijgsgevangenen aan. Uiteindelijk zaten er gevangenen uit heel Europa in het kamp, waaronder joden uit Nederland en Hongarije en Deense politiemensen die waren gearresteerd na protesten tegen het Duitse regime in Denemarken. In november 1940 waren de gevangenen in Gusen bezig met de aanleg van een spoorwegverbinding tussen het kamp en het treinstation van St. Georgen toen ze een begraafplaats uit het bronzen tijdperk blootlegden. De commandant van Gusen, *SS-Hauptsturmführer* Karl Chmielewski, vroeg aan *Reichsführer* Heinrich Himmler toestemming voor een archeologisch onderzoek. Onder de gevangenen in het kamp bevond zich de historicus Dr. Johann 'Papa' Gruber. Met behulp van een andere gevangene, Tadeusz Murasewisz, het voormalige hoofd van het Pedagogische Instituut van Zakopane in Polen, stelde hij een museum samen in het kamp. De twee gevangenen wendden hun bevoorrechte positie ook ten gunste van hun lotgenoten aan. Toen het museum in 1943 tenslotte op bevel van Himmler ontruimd werd, werden er meer dan tien dozen met archeologische vondsten meegenomen. Na de oorlog zijn er daarvan slechts drie teruggevonden. Het hoofdkamp in Mauthausen was in drie secties opgedeeld: het gevangeniskamp, het bestuursblok en de onderkomens voor de SS-bewakers. Het gevangeniskamp besloeg het grootste oppervlak en

Boven:
De bouwwerkzaamheden voor de uitbreiding van het kamp werden voor het merendeel gerealiseerd door gevangenen, die hiervoor vrijwel geen gereedschappen kregen. Hier werken gevangenen aan de bouw van het 'Russische kamp' waar Russische krijgsgevangenen moeten worden gehuisvest. Slechts 80 van de 5000 krijgsgevangenen die in 1941 in het kamp aankwamen waren een jaar later nog in leven.

Rechtsboven:
Dwangarbeiders werken aan het appèlterrein van het hoofdkamp van Mauthausen, aan het eind van de zomer van 1941. Inmiddels telde het gevangenisgedeelte van het kamp 20 houten barakken, die elk geschikt waren voor 300 gevangenen. In principe zaten in elk daarvan twee maal zoveel mensen.

Hieronder:
Uitgemergelde overlevenden van Mauthausen, vlak na de aankomst van het Amerikaanse leger in 1945. De lijken van overleden gevangenen liggen in de open ruimte naast de kooien. Slechts een handvol van de oorspronkelijke gevangenen maakte de bevrijding nog mee.

telde ook weer drie afdelingen. Afdeling 1 was het woonkamp met 20 houten barakken. Vier daarvan waren quarantainebarakken waar nieuwe gevangenen drie weken woonden voordat ze werden overgeplaatst naar de andere secties van het kamp. De laatste barak, nr. 20, werd door een stenen muur van de rest gescheiden en huisvestte aanvankelijk Russische krijgsgevangenen. De barakken waren bedoeld voor 300 gevangenen die in meerlaagse kooien sliepen, maar meestal moest het dubbele aantal gevangenen in een barak zien te overleven. Kamp 2 was het gedeelte waar de werkplaatsen zich bevonden. Hier stonden vier barakken. Begin 1944 werd dit de quarantainezone. Kamp 3 werd in het voorjaar van 1944 gebouwd en bestond aanvankelijk uit zes barakken. De zieken en arbeidsongeschikten werden hier ondergebracht voordat ze werden geëxecuteerd.

MOORDDADIG REGIME

Van de 199.404 mensen die tijdens het bestaan van het kamp in Mauthausen zaten, stierven er 119.000, waaronder 38.120 joden, aan de gevolgen van het zware werk in de steengroeven en de wapenfabrieken of door honger of vergassing. In het

Groeve van de dood

MAUTHAUSEN was door de Duitsers opgezet als een kamp van 'categorie III', hetgeen betekende dat het een speciale strafinrichting was. De kampleiding maakte dankbaar gebruik van de steengroeve van Wiener Graben ten westen van Mauthausen. Op bevel van *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler werd het werk in de steengroeve uitgevoerd volgens de *Primitivbauweise,* hetgeen er veelal op neerkwam dat de gevangenen geen andere gereedschappen kregen dan hun eigen handen. Door deze methode werkten talloze gevangenen zich letterlijk dood. Velen van hen stierven terwijl ze de zware stenen langs de 186 treden naar de top van de Wiener Graben sjouwden, een route die bekend werd als de 'trap des doods'.

Een groep Nederlandse joden nam elkaar na een dag van wrede mishandelingen door hun bewakers bij de hand en sprong gezamenlijk hun dood tegemoet. De SS-bewakers noemden degenen die op deze manier zelfmoord pleegden 'paratroepers'.

Hieronder:
Lijken van Russische krijgsgevangenen die opgestapeld liggen in het 'Russische kamp' zijn stille getuigen van de dodelijke aard van de zware fysieke arbeid die de gevangenen in Mauthausen moesten uitvoeren.

Rechtsboven en hieronder:
De enorme steengroeve Wiener Graben werd door de gevangenen met handgereedschappen bewerkt. Ze moesten de uitgehakte blokken steen over 186 steile treden langs de heuvel omhoog sjouwen.

Totenbuch van Mauthausen staan 36.318 executies vermeld - het grootste aantal mensen dat gedood werd in een regulier concentratiekamp dat niet was bedoeld als vernietigingskamp. Er werden echter nog veel meer mensen vermoord zonder dat dit werd genoteerd. Op 30 september 1944 werkten er 91 SS-*Blockführer* en *Kommandoführer* in Mauthausen. De politieke afdeling van het kamp stond onder leiding van *SS-Haupsturmführer* Karl Schulz, die werd ondersteund door 19 onderofficieren. Daaronder kwam een uitgebreide hiërarchie van *Lagersalteste, Lagerschreiber, Blockalteste, Blockschreiber* en *Stubenalteste* - kampoudste, kampgriffier, blokoudste, blokgriffier en zaaloudste. Al deze gevangenen - meestal veroordeelde Duitse misdadigers - genoten tal van privileges.

COMMANDANTEN

De eerste commandant was *SS-Sturmbannführer* Albert Sauer, die in augustus 1939 werd opgevolgd door *SS-Sturmbannführer* Franz Ziereis. Ziereis die in april 1944 vanwege 'speciale verdiensten' was bevorderd tot *SS-Standartenführer*, was 40 toen de oorlog eindigde. Hij vluchtte weg uit het kamp en dook onder in zijn jachtverblijf op de Phymberg in Oostenrijk. Toen Amerikaanse soldaten hem daar op 3 mei 1945 wilden arresteren, probeerde hij te vluchten. Hij werd tijdens de vlucht neergeschoten en overleed later aan zijn verwondingen. Zijn lijk werd door voormalige gevangenen opgehangen in Gusen I.

De eerste indicatie voor de gevangenen dat het front Mauthausen naderde, was toen op 16 april 1945 om 3 uur 's nachts Russische bommenwerpers twaalf bommen afwierpen op de ingang voor de ondergrondse spoorweg naar de locatie Gusen II (Bergkristall).

BEVRIJDING

Mauthausen werd om 11.30 uur in de ochtend van 5 mei 1945 bevrijd door een peloton van Troop D, 41st Cavalry Reconnaissance Squadron van de 11th Armored Division, 3rd US Army. De pelotonscommandant, Staff Sergeant Albert J. Kosiek, ontdekte tussen de gevangenen een officier van de US Navy, Captain Jack Taylor, die hem wist te melden dat er zich nog twee andere Amerikaanse militairen in het kamp bevonden, plus een piloot van de RAF die in de ziekenboeg lag. Dit was het eerste bewijs voor de geallieerden dat vanaf maart 1944 alle ontsnapte krijgsgevangenen die weer werden opgepakt naar dit kamp werden gebracht. Deze mannen waren het slachtoffer van de *Kugelerlass*, een bevel waarin stond dat ze overgedragen moesten worden aan de SD om in Mauthausen doodgeschoten te worden. Deze 'K'-gevangenen moesten zich bij aankomst uitkleden om te gaan douchen. Ze kregen te horen dat ze voor een medisch onderzoek tegen een meetinstrument moesten gaan staan, maar zodra de houten staaf de bovenkant van hun hoofd raakte, vuurde het instrument een dodelijke kogel af in hun achterhoofd. Sommige wachten in het kamp vonden deze dood een stuk eerzamer dan vergassing. Voor piloten van de RAF en de USAAF gold de Kugelerlass echter niet en de drie Amerikanen en de Brit waren abusievelijk naar Mauthausen gestuurd. Pas later werd bekend dat 47 Nederlandse, Amerikaanse en Britse vliegers het jaar daarvoor de dood hadden gevonden op de 'trap des doods'. Ze werden gedwongen om op hun blote voeten stenen van 25 kg naar boven te sjouwen. Na elke steen werd de last verzwaard en tijdens hun klim werden ze meedogenloos afgeranseld. Geen van hen overleefde het langer dan twee dagen.

ONDERGRONDSE FABRIEK

Staff Sergeant Kosiek bevrijdde ook Gusen II, dat inmiddels was uitgegroeid tot een enorm ondergronds complex waar de eindassemblage plaatsvond van Me 262 straaljagers. Volgens de geallieerde inlichtingendienst was Gusen II voor 85 procent operationeel en waren hier voor het eind van de oorlog 987 vliegtuigen gebouwd. De rompen en vleugels werden 's nachts per trein vanuit Bergkristall naar verschillende vliegbases in het zuiden van Duitsland vervoerd waar de motorinstallaties gemonteerd werden. De laatste dag waarop er productie plaatsvond in deze fabriek was 3 mei 1945. Aan het eind van de oorlog werd Mauthausen vooral gebruikt voor gevangenen uit het Oosten die geëvacueerd werden omdat het Russische leger naderbij kwam. Uit de laatste officiële statistieken blijkt dat er op 31 maart 1945 meer dan 1500 kinderen en tieners in het kamp zaten en ruim 2200 vrouwen die overgebracht waren vanuit Ravensbrück.

Hieronder:
Ebensee, ca. 90 km van Mauthausen, werd gebruikt voor de huisvesting van de slaven die de fabriekstunnels moesten graven voor het Duitse raketprogramma. Er zaten soms wel 11.000 gevangenen in het kamp en alleen al in april 1945 kwamen hier meer dan 4000 mensen om het leven. Dit is een foto van enkele overlevenden na de bevrijding op 6 mei.

Himmlers strafkamp

IN EERSTE instantie was Mauthausen een kamp zoals alle andere. Men moest er hard werken en het bewind was streng, maar de gevangenen die naar het kamp werden gestuurd hadden nog enig vooruitzicht te worden vrijgelaten. Met het uitbreken van de oorlog verslechterden de omstandigheden echter sterk. Na Himmlers besluit om Mauthausen om te vormen tot een strafkamp nam het sterftecijfer er snel toe. In 1939 werden er nog net geen 450 overlijdensgevallen genoteerd; in 1940 steeg dit aantal tot bijna 4000. Het kamp werd een centrale executielocatie voor het zuiden van Duitsland en Oostenrijk. De slachtoffers waren vooral 'ongewenste politieke elementen' en mensen die zich verzetten tegen de Duitse overheersing in de bezette landen. Verder zaten er op verschillende momenten ook Russische krijgsgevangenen, Spaanse republikeinen, Franse verzetsstrijders, Tsjechische politieke gevangenen (waarvan de meesten vermoord werden na de dood van Heydrich) en Poolse overlevenden van de opstand in Warschau in Mauthausen gevangen. Maar joden kwamen eigenlijk alleen maar in het najaar van 1944 in grote aantallen in het kamp aan. De meesten van hen waren uit Hongarije afkomstig.

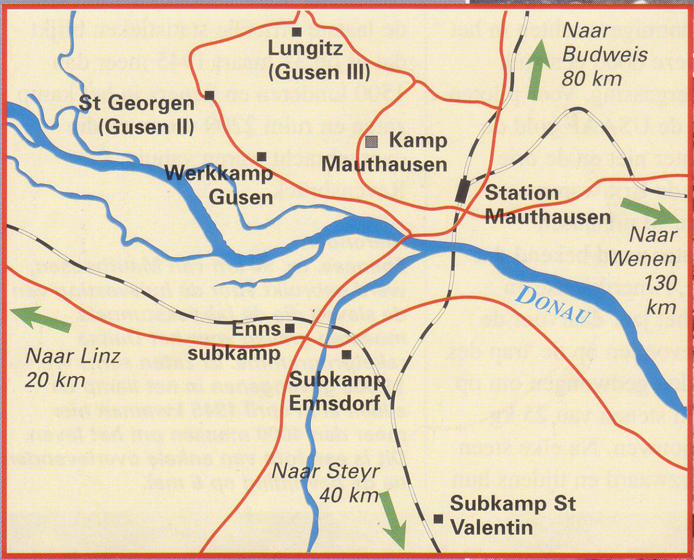

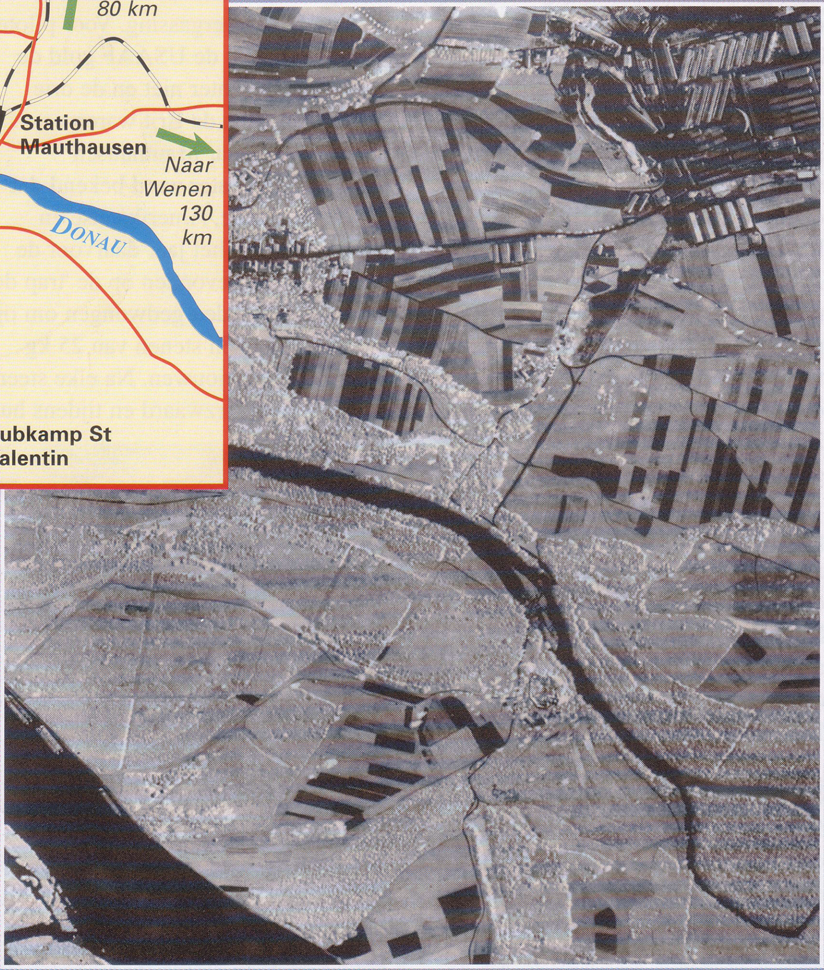

Rechtsboven:
Reichsführer-SS Heinrich Himmler met Karl Wolff (tweede van links) tijdens een inspectiebezoek aan Mauthausen op 27 april 1941. Door een direct bevel van Himmler werd het regime in Mauthausen zo wreed.

Boven:
Het concentratiekamp werd oorspronkelijk aangelegd in Mauthausen, vlakbij Linz, om arbeiders te kunnen leveren voor de steengroeve van Deutsches Erd- und Steinwerke, de enorme SS-onderneming die bouwmaterialen leverde.

Rechts:
Een luchtfoto van het kamp in Mauthausen (rechtsboven) die aan het eind van de oorlog werd gemaakt door de US Army Air Force.

ARNHEM

Een brug te ver

Veldmaarschalk Bernard Montgomery had een plan om de oorlog voor de Kerstdagen van 1944 te beëindigen. De Britse pantsertroepen moesten oprukken naar het hart van het Duitse rijk, voorafgegaan door een luchtlandingsleger.

HITLER WILDE niet dat het Duitse leger de posities in Normandië opgaf. Toen hij eindelijk toestemming gaf voor een gestage terugtocht was het te laat. Het resultaat was dramatisch. In plaats van zich strijdend terug te trekken in Frankrijk, zoals de generaals wilden, viel het Duitse leger in paniek uit elkaar. De Amerikaanse pantsercolonnes zetten de achtervolging in, terwijl geallieerde vliegtuigen alle wegen naar het oosten onder vuur namen.

Tussen D-Day, 6 juni, en eind augustus 1944 verloor het Duitse leger 221.000 mannen. Zij werden gedood, vermist of gevangen genomen in Frankrijk. Daarnaast raakten er nog 67.000 gewond. De *Westheer* begon de campagne met 50 infanteriedivisies en 12 pantserdivisies. Toen veldmaarschalk Model de overblijfselen bij elkaar veegde, waren er nog maar 24 infanteriedivisies over, die nog maar een fractie van hun oorspronkelijke sterkte over hadden. Ook waren er nog elf pantserdivisies overgebleven, maar geen daarvan was groter dan een regiments-Kampfgruppe en gemiddeld konden ze slechts vijf tot tien tanks inzetten.

De Duitsers werden tot aan de grenzen van hun rijk teruggedreven. Het Britse leger trok België binnen en Antwerpen werd op 4 september bevrijd. *Generaloberst* Kurt Student kreeg het bevel een defensieve linie aan te leggen om Nederland te verdedigen, hoewel zijn 'leger' van *Fallschirmjäger* grotendeels bestond uit gewonden en verse rekruten zonder enige frontervaring. De geallieerde opmars daarentegen was na de invasie in Normandië te ver opgerekt. Het taaie verzet door de Duitse garnizoenen in de Franse havensteden maakte het voor de geallieerden moeilijk zich te bevoorraden. De bevrijdingslegers hadden een tekort aan verse troepen en materieel voor de frontinfanterie. De mannen waren uitgeput en de voertuigen waren hard

Vorige pagina:
Op 17 september 1944 werden er drie luchtlandingsdivisies onder leiding van Lieutenant-General 'Boy' Browning boven Nederland gedropt door 2800 vliegtuigen en 1600 zweefvliegtuigen.

Rechts:
De Britse Airborne-eenheden werden recht boven de posities van de 9e en 10e SS-pantserdivisie afgeworpen. De slag om Arnhem was daarom al verloren voordat hij goed en wel was begonnen.

Rechtsonder:
Het succes van Market Garden stond of viel met de inname van de verkeersbrug bij Arnhem. In dit verband sprak generaal Browning van "A bridge too far" (Een brug te ver).

aan brandstof en een onderhoudsbeurt toe. De overhaaste opmars vertraagde en viel tenslotte helemaal stil.

EEN AMBITIEUS PLAN

De Britse bevelvoerder, veldmaarschalk Sir Bernard Montgomery, wilde de Duitse verdedigingslinies in het noorden openbreken voordat ze de kans kregen zich te stabiliseren. Hij bedacht daarom 'Operation Comet', een luchtlandingsaanval door de Britse 1st Airborne Brigade en de Poolse Parachutebrigade. Ze moesten landen bij Arnhem, achter de Duitse troepen die zijn voorste legers van het XXX Corps probeerden af te slaan. De aanval was gepland voor 6-7 september, maar werd in eerste instantie afgeblazen omdat het felle Duitse verzet de opmars van de Britse grondtroepen vertraagde. Na een gesprek met de geallieerde opperbevelhebber, generaal Dwight Eisenhower, werd het Britse plan echter uitgebreid tot een operatie die heel wat ambitieuzer was.

Volgens het nieuwe plan, 'Operation Market Garden', zouden ook de US 82nd en 101st Airborne Division gedropt worden. Ze moesten de bruggen van Eindhoven tot Arnhem innemen en zo een opmars van de pantsertroepen van het Britse XXX Corps mogelijk maken. Als de bruggen ongeschonden in geallieerde handen vielen, konden de tanks nog voor de winter door Nederland heen trekken en het industriële hart van Duitsland bereiken. Gezien het feit dat de Duitse troepen aan het Oostfront uiteen waren gevallen, zou het

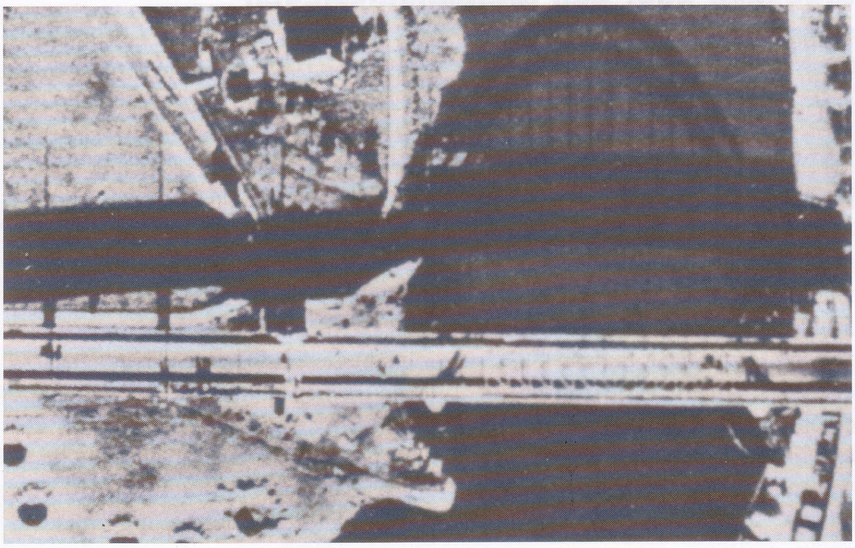

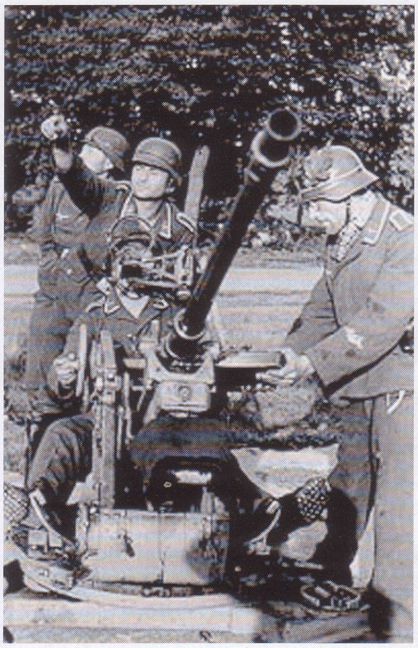

Boven:
Nadat de Duitsers de complete geallieerde plannen voor de operatie in handen hadden gekregen, plaatsten ze hun luchtafweer en andere grondeenheden op de juiste locaties om de parachutisten af te slaan.

Hieronder:
De restanten van een Brits Horsa-zweefvliegtuig. De zweefvliegtuigen boden het voordeel dat men daarmee een compleet peloton manschappen op één plek kon afzetten. Parachutisten landden vaak ver van elkaar verspreid waardoor het de nodige tijd kostte voordat ze effectief in actie konden komen.

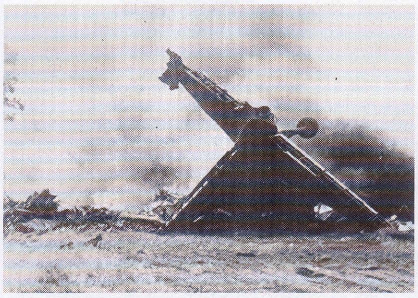

wellicht mogelijk zijn dankzij deze operatie de oorlog nog in 1944 te beëindigen.

MET KERST NAAR HUIS

De Duitse verdediging was gebaseerd op de rivieren en kanalen die evenwijdig aan de frontlinie liepen. De eerste obstakels voor de geallieerden waren het Meuse-Escautkanaal en de Zuid-Willemsvaart. Zo'n 25 km ten noordoosten daarvan lag de Maas met een brug bij Grave. Zo'n 15 km ten noordoosten van Grave lag er een belangrijke brug over de Waal bij Nijmegen. 15 km ten noorden van Nijmegen lag het allergrootste obstakel: de Rijn. Deze kon worden overgestoken met een moderne verkeersbrug bij Arnhem plus een spoorbrug en een veerdienst. Veldmaarschalk Model verwachtte een geallieerde luchtlanding, maar dacht dat deze verder naar het oosten zou plaatsvinden. Hoewel hij het bevel gaf om de belangrijkste bruggen te ondermijnen, hield hij het bevel voor de definitieve vernietiging nog even achter. Het lijkt alsof Model van plan was om nog een tegenstoot uit te delen waarvoor hij de bruggen nog nodig had. Een aantal van de bevelvoerders die onder hem hadden gediend leverden hierop na de oorlog kritiek. Ze voerden terecht aan dat als men alle grote bruggen onmiddellijk had opgeblazen de slag bij Arnhem nooit had hoeven plaatsvinden.

KRACHTIGE TEGENSTAND

De geallieerde inlichtingendiensten waren ervan overtuigd dat hun elite paratroepers alleen tegenstand hadden te verwachten van Duitse eenheden die bestonden uit oude mannen, jonge dienstplichtigen en Nederlandse SS'ers die niet konden wachten om naar de geallieerden over te lopen. Maar de Duitsers kregen op tijd versterkingen. De 9e en 10e SS-pantserdivisie werden naar Arnhem gestuurd om daar op krachten te komen en zich te hergroeperen. Om onverklaarbare redenen was de Britse inlichtingendienst deze twee divisies echter uit het oog verloren en hun aanwezigheid zo vlakbij de landingszones dwarsboomde het geallieerde plan vanaf de allereerste minuut. Op zondag 17 september was het zware gedreun van de luchtlandingsvloot boven Engeland te horen; schoolkinderen werden door het geluid uit hun klaslokalen gelokt en keken toe hoe een schier eindeloze stroom transport- en zweefvliegtuigen zuidwaarts trok. De formatie was 16 km breed en 150 km diep. De Luftwaffe had nog geen 50 onderscheppingsjagers beschikbaar om de aanval af te slaan en deze konden dan ook maar weinig uithalen. Een aantal geallieerde toestellen werd in de buurt van de landingszone door luchtafweergeschut geraakt, maar binnen 80 minuten stonden er 20.000 paratroepers op de grond. Tegelijkertijd rukte het Britse XXX Corps op over de weg naar Eindhoven. De opmars van de tanks werd voorafgegaan door een groot artilleriespervuur om de Duitse antitankkanonnen uit te schakelen die in de bossen stonden opgesteld.

BRUGGENHOOFD ARNHEM

De US 101st Airborne nam de brug over het kanaal bij Veghel in. De US 82nd Airborne nam de brug bij Grave voor haar rekening. Maar de brug bij Nijmegen was in handen van de SS en hoewel 2 Para, onder aanvoering van de 34-jarige majoor John Frost, een zijde van de brug bij Arnhem wist te veroveren, raakte het bataljon geïsoleerd van de rest van de Britse 1st Airborne Division die zich buiten de stad bevond. Hier werden ze tegengehouden door de Duitse troepen die veel talrijker en beter getraind waren dan de geallieerden hadden verwacht. Bovendien was het een nadeel dat deze divisie die de zwaarste missie had in twee golven gedropt moest worden omdat er niet voldoende vliegtuigen waren om ze allemaal tegelijk te vervoeren. Ook de Duitse reactie was van cruciaal belang. In een naoorlogs onderzoek van het Britse leger stond, “De reactie van het Tweede SS-korps op de crisis leek zo uit het lesboekje te komen”. De SS'ers van generaal Bittrich waren weliswaar hard aan rust toe, maar ze reageerden opvallend snel en effectief. In de namiddag van 18 september maakten tanks van de British Guards contact met de Amerikanen van 101st Airborne bij Eindhoven. Op de 19e bevonden de grondtroepen zich in Nijmegen: een opmars van bijna 80 km in 48 uur. Maar die dag moest British Airborne bij Arnhem een nederlaag incasseren, toen 4 Para Brigade tevergeefs probeerde 2 Para te bereiken. De Britten legden een verdedigingsstrook aan rond Oosterbeek terwijl de situatie van 2 Para steeds nijpender werd. Een *Kampfgruppe* van de 10e SS-pantserdivisie bevond zich bij Nijmegen in een vergelijkbare situatie, waar ze de brug probeerden te verdedigen ondanks het

HELL'S HIGHWAY

MONTGOMERY'S PLAN was eenvoudig: er zouden drieënhalve luchtlandingsdivisie landen over een strook van 100 km, waarlangs de grondtroepen moesten oprukken om binnen drie dagen contact met de parachutisten te maken. De weg daar naartoe, de weg van Eindhoven naar Arnhem werd 'Hell's Highway' genoemd door de Amerikanen die hem tegen constante tegenaanvallen van de Duitsers moesten verdedigen. Het probleem was dat deze weg, die op zich prima was, grotendeels hoger lag dan het omliggende land. Het terrein rond de weg was te nat en drassig voor de zware pantservoertuigen die daarom op de weg moesten blijven.

Boven:
Het terrein aan beide zijden van de weg was te nat en drassig voor de zware pantservoertuigen. De Duitsers wisten dit maar al te goed: in hun invasieplannen uit 1940 hadden ze daarmee terdege rekening gehouden.

Hieronder:
Model weigerde de brug bij Nijmegen te vernietigen omdat hij die nog nodig dacht te hebben voor een Duitse tegenaanval. Toch bracht de SS explosieven aan op de brug, maar uiteindelijk bleken die niet af te gaan.

Rechtsonder:
2300 vrachtwagens en 9000 genietroepen trokken met het XXX Corps mee om baileybruggen voor de pantsertroepen te bouwen, mochten de Duitsers de bestaande bruggen opblazen.

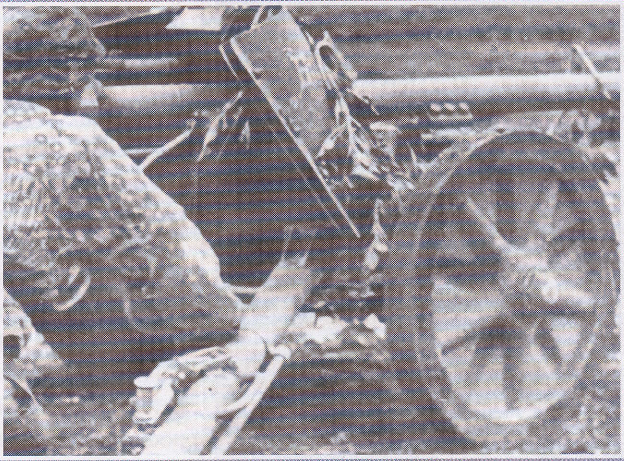

Boven:
De panterstroepen van Horrocks trokken in hoog tempo over de hoger gelegen hoofdweg tussen de bruggen die het doelwit van de actie vormden. Het hoge silhouet van de oprukkende voertuigen was een onweerstaanbaar doelwit voor de goed gecamoufleerde Duitse antitankteams.

Hieronder:
Ondanks het massale spervuur dat aan de opmars van de geallieerde pantsers voorafging, slaagde men er niet in alle Duitse verdedigingsbatterijen uit te schakelen. Een groot aantal van de 30.000 voertuigen van het XXX Corps werd daardoor alsnog uitgeschakeld.

Boven:
Het vastberaden Duitse verzet tegen Market Garden stond onder leiding van (van links naar rechts) veldmaarschalk Model, generaal Student, SS-Obergruppenführer Willi Bittrich, majoor Knaust en generaal Harmel.

Boven:
De Britten, die volgens het plan hun posities bij Arnhem maximaal vier dagen in handen moesten houden, hielden hun verdediging negen dagen vol. Ze hoopten tevergeefs of een doorbraak van het XXX Corps van generaal Horrocks dat een paar kilometer buiten de stad lag.

zware artilleriespervuur en de beschietingen van de tanks vanaf de andere zijde van de rivier.

ZELFMOORDMISSIE

Nijmegen werd tenslotte met een wanhoopsactie ingenomen. De 3/504 Parachute Infantry roeide om 15.30 uur op de 20e de Waal over in bootjes. Ze deden dit stroomafwaarts waar de Duitse verdedigingslinie minder dicht was, maar binnen een paar minuten richtten de waakzame Duitse waarnemers hun artillerie- en mortiervuur op de rivier. De brug zelf werd ingenomen door een Brits tankpeloton dat met ware doodsverachting vocht: vier Shermans vielen erop aan, dwars door het rookgordijn heen dat nog verergerd werd doordat er allerlei gebouwen in de buurt in brand stonden. De Duitse genie bevond zich nog tussen de pijlers van de brug. Bevestigd aan tuigjes controleerden zij de explosieve ladingen. Ze werden door de tankbemanningen die op topsnelheid over de brug raasden met mitrailleurs neergemaaid. De Britse artillerie bracht de 88-mm kanonnen tot zwijgen die de uitgang van de brug bewaakten. Toen een fanatieke Duitse officier alsnog op de knop drukte om de brug op te blazen, gebeurde er helemaal niets. De weg naar Arnhem lag open.

DODENRIT

De SS had de dag daarvoor geprobeerd om 2 Para op de brug bij Arnhem te overlopen. Viktor Graebner, commandant van het verkenningsbataljon van de 9e SS pantserdivisie voerde de aanval over de brug aan. Dergelijke stoutmoedige manoeuvres hadden aan het front in Rusland altijd goed gewerkt en Graebner was daarvoor recent onderscheiden met het *Ritterkreuz*. Maar de Britse parachutisten begroetten de Duitse pantsers met PIAT-bommen en 6-ponds antitankgeschut. Graebner werd gedood en de uitgebrande wrakken van zijn bataljon lagen gedurende de rest van de strijd op de brug. Zoals een Britse paratroeper later als geschiedschrijver noteerde, “het was de typische oplossing van een bevelhebber van een pantsereenheid voor een infanterieprobleem”.

HELSE SITUATIE

De Duitsers hadden een complete set orders voor de operatie bemachtigd uit een neergestort zweefvliegtuig, waardoor ze de volledige informatie hadden over waar de 101st Airborne Division werd ingezet en wat ze wilden bereiken. De bevelvoerder van de Duitse luchtlandingstroepen Kurt Student schreef, “Als geen ander wist ik dat een luchtlandingsoperatie het kwetsbaarst is tijdens de eerste paar uur en dan snel en vastberaden moet worden aangepakt”. Student begon echter aan de strijd met slechts een handvol eenheden waarop hij echt kon vertrouwen, terwijl de ervaren Amerikaanse luchtlandingstroepen de beste waren van het Amerikaanse leger. 2 Para moest het verzet op 21 september uiteindelijk opgeven. De officieren en mannen van het 2e SS-pantserkorps waren onder de indruk van de mannen van Frost - en de rest van de divisie die nu met de rug tegen de Rijn stond. Na de oorlog vertelde een Duitse onderofficier, “Dit was een zwaardere slag dan alles wat ik in Rusland heb meegemaakt. Het waren

Geallieerde stoomwals

Noordwest-Europa

Najaar 1944

- Britse 2nd Army
- US 1st en 3rd Army
- Canadese 1st Army
- Frontlijn op 16 september
- Frontlijn op 26 augustus
- Frontlijn op 13 augustus
- Grenslijn tussen geallieerde legergroepen
- Grenslijn tussen geallieerde legers
- Belegerde gebieden in handen van de Duitsers
- Duits 'fort'

Plattegrond:
Na de moeizame doorbraak vanuit Normandië voltrokken de oversteek over de Seine en de opmars daarna zich op een razend tempo. De eerste optimisten spraken al van een totale overwinning vóór Kerst.

Rechts:
Montgomery wist Eisenhower ertoe te overreden hem het materieel te geven voor wat de genadestoot moest worden tegen de Duitse troepen in het Westen. Horrocks (links) en zijn XXX Corps zouden hierbij een grote rol spelen.

Boven:
De plaatselijke Nederlandse SS-bataljons boden maar weinig verzet, maar al snel werd de Duitse tegenstand versterkt door de ervaren veteranen van de 9e en 10e SS-pantserdivisie.

constante man-tegen-man gevechten. De Engelsen waren overal ...het was de hel". Een ander zei, "De enige manier om de Britten uit de huizen te krijgen was op een brancard". De Duitsers noemden de sector bij Arnhem de 'heksenketel'. De para's weigerden binnen hun zone te blijven en voerden steeds weer tegenaanvallen uit. De SS verviel weer tot de oude listen. Zo kwam er op een bepaald moment een ambulance aan rijden om de gewonden te redden, maar toen de deuren opengingen kwam er geen ambulancepersoneel uit, maar een aantal stormtroepers met ratelende lichte mitrailleurs. Beide partijen maakten zich tijdens deze strijd schuldig aan dergelijk wangedrag.

'Operation Market Garden' liep echter dood op 'Hell's Highway'. De Britten dropten de Poolse parachutebrigade in de avond van 21 september ten zuiden van de Rijn, aan de andere kant van de rivier dan waar 1st Airborne lag. De Duitsers voorkwamen dat ze door Arnhem heen konden breken. De volgende dag voerden twee *Kampfgruppen* een tegenaanval uit die werd aangevoerd door Duitse *Fallschirmjager* en een pantserbrigade. Het Britse XXX Corps werd gedwongen een van de pantserbrigades terug te trekken om de weg open te houden. Op 24 september werd de weg ten zuiden van Veghel afgesneden door het *Bataillon Jungwirth*. De Duitse Kampfgruppen leden zware verliezen, maar ze wisten de opmars van het XXX Corps lang genoeg te vertragen om een nieuwe verdedigingslinie te kunnen opwerpen ten noorden van Nijmegen.

BRITSE EVACUATIE

Het gebied tussen Nijmegen en Arnhem is een laaggelegen 'eiland' omzoomd door rivieren, waar het zo drassig is dat pantservoertuigen er niet over het onverharde terrein kunnen rijden. De Britten schoven daarom een infanteriedivisie, de 43rd Wessex, naar voren die de belegerde paratroepen op 22 september wist te bereiken. Maar dit was een vrij zinloze actie. Als men geen brug kon innemen, was de luchtlandingsdivisie verloren. Op 25 september trokken de Britse overlevenden zich terug tot over de Rijn. Het was een moeilijke en gevaarlijke operatie, waarbij de para's moesten zien te ontkomen uit een kleine zone die omsingeld was door een waakzame vijand die hun posities elk moment onder de voet kon lopen. Uiteindelijk wisten er iets meer dan 2.000 mannen te ontsnappen. 6.000 werden er gevangen genomen door de Duitsers - meer dan de helft daarvan was gewond.

EEN BRUG TE VER

Binnen 24 uur na de terugtocht en overgave van de 1st Airborne Division liet Montgomery aan Londen weten dat de mislukte poging een bruggenhoofd in te nemen op de Rijn geen invloed zou hebben op de operaties "richting de Ruhr". Dit was onzin. Model en Student waren er samen in geslaagd de geallieerden een strategische overwinning te onthouden die de oorlog drastisch had kunnen verkorten.

De slag eindigde niet met het verlies van het geallieerde bruggenhoofd. De troepen ten noorden van Nijmegen raakten in oktober in zware gevechten verwikkeld; de gegevens daarvan zijn deels verloren gegaan. De geallieerde verliezen bedroegen in totaal 13.000 manschappen. De totale Duitse verliezen worden geschat op 6.000 tot 8.000 manschappen. Montgomery had gegokt en verloren. Het bloed van zijn elitetroepen was gevloeid en het enige wat het opgeleverd had, was een fikse deuk in de Duitse linie. Vanaf deze positie moest er te zijner tijd een nieuw geallieerd offensief starten. Maar dat zou nog tot 1945 op zich laten wachten.

Onder:
Het fatale oponthoud. Er verstreken vier tot zes uur voordat de Britse troepen de brug bij Arnhem konden bereiken. Hun voortgang werd afgeremd door enthousiaste Nederlandse burgers die hun bevrijders verwelkomden.

Market Garden

Plattegrond:
Operation Market Garden legde feilloos de sterke en zwakke punten bloot van luchtlandingsoperaties. Het falen van Montgomery betekende dat de geallieerde campagnes zich tot 1945 volledig ten westen van de Rijn zouden afspelen.

Boven:
Uitgeputte leden van de Britse 1st Airborne Division geven zich op 25 september 1944 over aan de Duitse verdedigers van Arnhem.

Luchtridders van het Rijk
Luftwaffe Aces

Duitsland had de beste jachtvliegers van de Tweede Wereldoorlog. Zowel in het Oosten als het Westen schoten de *Experten* van de Luftwaffe duizenden geallieerde vliegtuigen uit de lucht.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog genoten succesvolle gevechtspiloten aan beide zijden veel aanzien. Hun individuele, heldhaftige acties vormden een welkom contrast met de anonieme slachting in de loopgraven.

Een piloot die vijf vijandelijke vliegtuigen had neergehaald, kwalificeerde zich als 'ace', maar een aantal piloten scoorde veel beter. In Duitsland waren steeds hogere scores nodig om in aanmerking te komen voor de felbegeerde *Pour le Mérite* - de hoogste onderscheiding voor betoonde moed in het keizerrijk, ook wel de 'Blauer Max' genoemd. Hermann Goering mocht deze onderscheiding pas in 1918 omhangen, nadat hij meer dan 20 vijandelijke toestellen had neergehaald. Vanaf 1939 zou Goering de verantwoordelijkheid dragen voor de uitvoering van een soortgelijk systeem toen Hitlers toppiloten met elkaar wedijverden om het Ridderkruis. Evenals in de Eerste Wereldoorlog werd de lat steeds hoger gelegd en werden er hogere rangen van het *Ridderkruis* ingevoerd naarmate de aces van de Luftwaffe, de zogenaamde *Experten*, steeds meer vijanden neerhaalden. Vijfendertig Duitse piloten schoten 150 of meer geallieerde vliegtuigen neer; de top tien van de *Experten* was samen goed voor 2.552 toestellen.

TACTISCH VOORDEEL

De Luftwaffe had een voorsprong op de tegenstanders omdat ze door Hitlers bemoeienis tijdens de Spaanse Burgeroorlog al boven het slagveld hadden kunnen oefenen. Het Kondorlegioen telde een aantal toekomstige aces, waaronder Werner Mölders die 14 vliegtuigen van de republikeinen neerhaalde.

Door de gevechtservaring in Spanje zette de Luftwaffe een aantal tactische inzichten uit de Eerste Wereldoorlog overboord en werden er nieuwe tactieken ontwikkeld. Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog zou dit het grootste voordeel zijn voor de Duitsers ten opzichte van hun buurlanden. Ze hadden natuurlijk een eersteklas jachtvliegtuig in de vorm van de Messerschmitt Bf-109, maar de Britse Spitfire was daar absoluut aan gewaagd en ook de Hurricane kon zijn mannetje wel staan. De RAF bleef echter tot ver in 1940 vasthouden aan de vooroorlogse tactieken. De Britse squadrons bleven in dichte 'vics' van drie toestellen vliegen, waarbij de piloten zich sterk moesten concentreren op het vliegen in een formatie, terwijl ze hun aandacht meer nodig hadden voor het luchtruim boven zich waar de Duitse jachtvliegtuigen in *Schwarme*, losse formaties van twee of vier toestellen vlogen, door de Britten 'finger fours' genoemd vanwege de gelijkenis met de vingers van een gestrekte hand.

Een aantal Duitse piloten wist een indrukwekkend groot aantal Britse toestellen uit te schakelen. Werner Mölders haalde tijdens de Slag om Engeland 31 vijanden neer en nog eens 22 in het Westen, voordat hij werd overgeplaatst naar Rusland. Major Helmut Wick vestigde op de ochtend van 28 november 1940 een record toen hij een Spitfire neerhaalde, waarmee zijn totaal op 56 kwam. Maar Wick werd al snel ingehaald: *Hauptmann* Hans-Joachim Marseilles haalde uiteindelijk in totaal 158 tegenstanders neer, waarvan 151

Goerings Helden

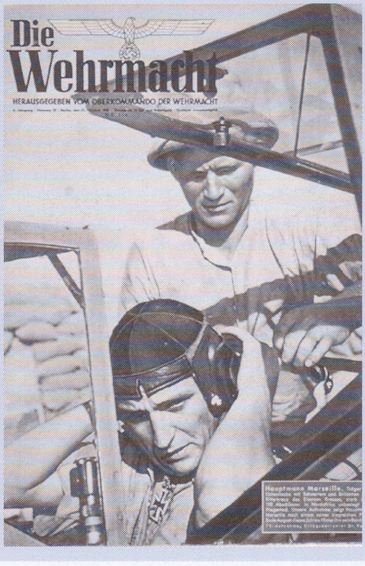

OF ZE HET NU PRETTIG VONDEN of niet, tal van 'aces' waren beroemdheden die overspoeld werden met post van fans en een instrument werden van de Duitse propaganda.

De nationaal-socialisten waren geobsedeerd door helden. Het pilotenleven oefende een grote aantrekkingskracht uit op de Duitse jeugd en de *Experten* werden het rolmodel voor vele Duitse jongens.

Uiterst links:
Werner Mölders was de hoogst scorende ace van de Spaanse Burgeroorlog. Hij was de eerste piloot die het Ridderkruis met eikenbladeren en zwaarden kreeg en had op het moment van zijn dood in 1941 115 overwinningen op zijn naam staan.

Links:
Hans Joachim Marseilles, de topscorer in het Westen, werd door de nazi-pers gevierd als de 'Ster van Afrika'.

boven Noord-Afrika. Bovendien boekte hij een absoluut record met 17 RAF-toestellen op één dag.

SLACHTING IN DE LUCHT

De overwinningen voor de jachtvliegers van de Luftwaffe werden schaarser na de Slag om Engeland. Maar dit was maar tijdelijk. Al snel diende zich een nieuw slagveld aan in Noord-Afrika en in juni 1941 startte de 'kruistocht tegen het bolsjewisme' in het Oosten.

OORLOG BOVEN DUITSLAND

Twee jaar later was de rol van de Luftwaffe beperkt tot het verdedigen van het Duitse luchtruim. De Britse bommenwerpers vielen het Duitse rijk 's nachts aan; de Amerikanen kwamen overdag. Deze nachtelijke luchtoorlog leverde weer nieuwe aces op, waaronder twee piloten die meer dan 100 vijanden zouden hebben neergehaald. Overdag hadden de Duitse jagers het nog relatief eenvoudig tegen de Amerikaanse bommenwerpers die zonder escorte in dichte formaties vlogen, zodat ze eventuele Duitse jachtvliegtuigen met hun overwicht aan zware mitrailleurs onder vuur konden nemen. Maar als een bommenwerper gedwongen werd de formatie te verlaten, konden de Duitse jachtvliegers hem zonder al te veel risico uitschakelen. Dit werd formeel erkend in het Duitse scoresysteem waarmee de prestaties van een piloot werden bijgehouden. Het neerhalen van een viermotorige bommenwerper was 3 punten waard, maar wie erin slaagde er een van de formatie los te scheuren werd daarvoor met 2 punten beloond. Een vijandelijk jachtvliegtuig neerhalen was 1 punt waard. Twintig punten leverden de piloot het Duitse kruis in goud op; 40 punten waren goed voor een Ridderkruis. *Oberstleutnant* Egon Mayer ontdekte dat men de Amerikaanse bommenwerperformaties het beste kon aanvallen door ze van recht van voren en een beetje hoger te benaderen - op '12 O'clock High' zoals de Amerikaanse piloten deze aanvalstactiek noemden -, omdat er maar weinig mitrailleurs op de bommenwerpers naar voren wezen. Met een gericht salvo in de cockpit kon men de bommenwerper dan vrijwel zeker neerhalen. De aanvliegsnelheid was echter enorm hoog. De Duitse piloot had maximaal één seconde om te vuren, voordat hij moest wegdraaien om te voorkomen dat hij met zijn doel in botsing kwam. Uiteindelijk bouwde de USAAF in de neus van de B-17's een beweegbare mitrailleur in, maar Mayers tactiek bleef tot het einde van de oorlog in gebruik. Sommige Focke-Wulf FW190's waren voorzien van zes stuks 20-mm geschut, waardoor ze in staat waren een bommenwerper met één salvo neer te halen. Maar door deze zwaardere wapens waren ze trager en minder wendbaar, waardoor ze zelf weer geëscorteerd moesten worden ter verdediging tegen de lichte geallieerde jachtvliegtuigen. Voor de ongeleide R4M lucht-luchtraketten gold hetzelfde: in ruil voor meer vuurkracht werden ze minder snel.

Een groot gedeelte van alle vijanden werd door slechts een klein aantal piloten, in verschillende toestellen, neergehaald. Er waren tenminste 15 *Experten* die elk meer dan 20 viermotorige Amerikaanse bommenwerpers neerschoten, terwijl er drie waren die er meer dan 30 neerhaalden.

"Zolang ik de vijand kan neerhalen voor meerdere eer van het Richthofen Geschwader en het succes van het vaderland, ben ik een gelukkig mens. Ik wil vechten en tijdens de strijd sterven en daarbij zoveel mogelijk vijanden meenemen."

Majoor Helmut Wick, 57 overwinningen, werd op 25-jarige leeftijd tijdens een gevecht op 28 november 1940 gedood.

HET TIJ GEKEERD

Met het verschijnen van de Amerikaanse P-51 Mustangs boven Berlijn tekende het einde van de oorlog zich duidelijker af. Goering deed echter net alsof zijn neus bloedde. In 1944 raakte het geluk van een groot aantal *Experten* op. De geallieerde jachtvliegtuigen waren gewaagd aan hun Duitse tegenstanders en waren in grotere aantallen beschikbaar. De geallieerde piloten werden pas na een uitgebreide training de strijd in gestuurd, maar vanwege het toenemende gebrek aan mannen en materieel moesten de nieuwe piloten van de Luftwaffe steeds vroeger het luchtruim kiezen. De geallieerde piloten merkten dat de gemiddelde kwaliteit van hun tegenstanders geleidelijk aan afnam, hoewel een ontmoeting met een van de *Experten* nog altijd een onaangename verrassing was.

STRAALVLIEGTUIGEN

In de laatste maanden van de oorlog vormde een aantal Duitse aces samen JV44, een squadron bestaande uit Messerschmitt Me 262's. Deze elite-eenheid trok ten strijde in de eerste operationele straalvliegtuigen ter wereld, bestuurd door een aantal van de grootste piloten ter wereld, maar de verhoudingen waren erg scheef. Adolf Galland, ace en *General der Jagdflieger*, zei na zijn eerste testvlucht dat hij met een paar honderd Me 262's binnen een paar dagen een einde zou kunnen maken aan het geallieerde bommenwerperoffensief. Maar de slechts gedeeltelijk uitgewerkte technologie kon de numerieke minderheid niet goedmaken. De Messerschmitts werden te vlug in gebruik genomen. De motoren gingen gemiddeld slechts tien uur mee; ze waren onbetrouwbaar, brandden snel uit en zodra er één motor uitviel, kwam het vliegtuig meestal in een dodelijke spin terecht.

Zelfs met deze handicaps wisten 22 Me 262-piloten een indrukwekkend aantal successen te scoren. De 16 voltreffers van *Oberst* Heinz Bär zijn nog door geen enkele andere straaljagerpiloot geëvenaard. Aangezien ze zelf geen effectieve straalvliegtuigen hadden, wachtten de geallieerden de Me 262's vlakbij hun bases op. Omdat de helft van alle Me 262's op deze manier werd neergehaald, moesten de piloten zo laag mogelijk terugvliegen naar hun vliegvelden: op 'Ritterkreuzhöhe' zoals men dit ging noemen. Een groot aantal piloten werd na hun dood geëerd door hun eenheid naar hen te vernoemen. Werner Mölders (115 overwinningen) was de eerste die zo

TANKDODER

HOEWEL HIJ niet bekend werd vanwege zijn overwinningen tijdens luchtduels, was Hans Ulrich Rudel een van de meeste opmerkelijke mannen in Hitlers Luftwaffe. Hij vloog maar liefst 2530 gevechtsmissies in de verouderde Junkers Ju 87 en vernietigde daarbij 523 Russische tanks, 800 andere voertuigen, een slagschip, een kruiser en een torpedobootjager, plus tal van andere doelen. Bovendien won hij negen luchtgevechten in een Focke-Wulf Fw 190.

Hij werd 30 keer neergehaald, redde zes collega's uit vijandelijk gebied en raakte vijf keer gewond. Hij was de enige die werd onderscheiden met het Ridderkruis met gouden eikenbladeren, zwaarden en briljanten. Na de oorlog woonde Rudel, die zijn nazistische gevoelens nooit onder stoelen of banken stak, in Argentinië van waaruit hij extremistische rechtse organisaties in de BRD bleef ondersteunen. In 1976 moesten twee Luftwaffe-generaals aftreden omdat ze niet hadden voorkomen dat officieren van de Bundeswehr hadden deelgenomen aan een eerbetoon voor Rudel. Tenslotte zorgde hij nog voor een allerlaatste schandaal toen er tijdens zijn begrafenis in 1982 vliegtuigen van de Luftwaffe als onofficieel eerbetoon over de begraafplaats vlogen.

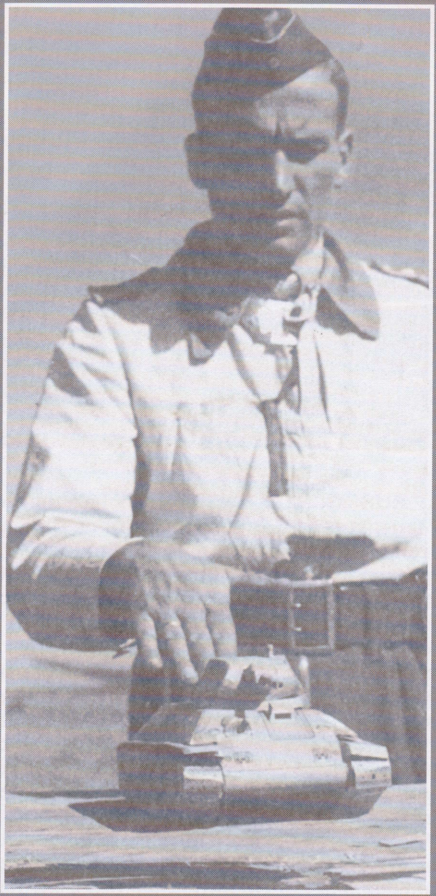

Boven:
Rudel toont de optimale aanvalshoek om een Russische T34-tank uit te schakelen.

De charismatische Oberleutnant Helmut Wick (links) bespreekt de tactiek tijdens een gevechtsstilte tijdens de Slag om Engeland.

RODE MIST

DE RUSSISCHE LUCHTMACHT bleek een zeer zwakke tegenstander te zijn waartegen de Duitse vliegers duizenden gemakkelijke overwinningen konden boeken. Ze begonnen aan de oorlog met inferieure vliegtuigen en een hopeloos tekort aan radioapparatuur en hadden vrijwel geen kans tegen de superieure Luftwaffe.

Nadat Stalin een van zijn luchtmachtgeneraals liet executeren omdat die zich durfde te beklagen over de erbarmelijke kwaliteit van de Russische vliegtuigen, wisten alle personeelsleden van de Russische luchtmacht dat ze geen genade hoefde te verwachten van hun meerderen. Het resultaat was een slachting in de lucht die nog tot 1944 doorging. De Russische verliescijfers waren zo hoog dat slechts een fractie van alle piloten lang genoeg in leven bleef om de noodzakelijke ervaring op te doen om te kunnen overleven. Tegen het midden van de oorlog telden de Duitse eenheden aan het Oostfront een groot aantal mannen die meer dan 500 gevechtsmissies in hetzelfde toestel hadden gevlogen. De zeven beste *Experten* waren afkomstig van het Oostfront. Ze werden aangevoerd door de dodelijk effectieve *Major* Erich Hartmann die 352 geallieerde vliegtuigen neerhaalde (345 Russische machines plus zeven Amerikaanse Mustangs aan het eind van de oorlog). Waar Mölders in mei 1940 zijn *Ridderkruis* al kreeg na zijn twintigste overwinning, moesten bepaalde piloten van JG52 in 1944 in Rusland daarvoor meer dan 100 vijandelijke toestellen neerhalen.

Boven:
Een piloot schildert de twaalfde overwinning op de staart van zijn Messerschmitt Bf 109F tijdens de beginfase van de desastreuze campagne in het Oosten. Bij de eerste vier overwinningen staat geen rode ster. Dit betekent dat ze in het Westen plaatsvonden.

Boven links:
Personeel van de Luftwaffe onderzoekt in de zomer van 1944 het wrak van een neergestorte Iljoesjin Il-2 Stormovik die gebruikt werd voor grondaanvallen.

herdacht werd; ironisch genoeg stierf hij als passagier toen de Heinkel waarmee hij terugvloog naar Duitsland voor de begrafenis van Ernst Udet neerstortte. *Oberst* Walter Oesau (123 overwinningen) van JG1 werd in mei 1944 na een lang gevecht met een P-38 boven de Ardennen neergeschoten en gedood.

ADELAAR IN VLAMMEN

Geheel tegen de traditie in kreeg *Kommando* Nowotny de naam van deze held al terwijl hij nog leefde. Vlak voor de invasie in Rusland was hij als nieuwe piloot bij JG54 gekomen en tussen juni 1941 en oktober 1943 werden er 255 overwinningen aan hem toegeschreven. Deze 22-jarige Oostenrijker, drager van het ridderkruis met eikenbladeren, zwaarden en briljanten, werd vervolgens vrijgesteld van actieve dienst. Een jaar later liet Nowotny zich echter benoemen tot bevelvoerder van een eenheid die de Me 262 in de strijd moest testen. Onder zijn leiding werd de aanvankelijke weinig succesvolle eenheid omgevormd tot een elite-eenheid die grote indruk maakte op generaal Galland toen die op 7 november de eenheid bezocht. De volgende dag werd Nowotny door een Mustang onderschept terwijl hij zijn Me 262 op één motor terug wist te sturen tot boven de landingsbaan. USAAF Lieutenant Stevens had slechts tijd voor een kort salvo voordat hij moest optrekken om buiten het bereik van de luchtafweer te blijven. Dit was echter fataal voor Nowotny

Boven:
Normandië in 1944. Twee jeugdige piloten bespreken een recente missie terwijl monteurs op de achtergrond een Messerschmitt 'Gustav' naar een beschutte positie duwen. Het enthousiasme van de jeugdige piloten maakte hun gebrek aan ervaring in de lucht maar zelden goed.

die in zijn brandende straaljager neerstortte.

DUITSE OVERLOPER

De Luftwaffe wilde één ace tijdens en na de oorlog het liefst doodzwijgen: *Oberfeldwebel* Franz-Josef Beerenbrock. Nadat hij in augustus 1942 zijn 100e tegenstander neerhaalde en daarvoor onderscheiden werd met het ridderkruis met eikenbladeren, werd hij gedwongen om op 9 november achter de Russische linies een noodlanding te maken na een luchtgevecht waarbij hij drie Russische vliegtuigen uitschakelde. Hij werd een van de oprichters van de BDO (*Bund Deutscher Offiziere*) - de antinazistische organisatie van Duitse krijgsgevangenen die in Rusland werd opgericht. Beerenbrock was zelf half-Russisch en volgens zijn oude eenheid verbeterden de tactieken van de Russische luchtmacht aanmerkelijk nadat hij gevangen was genomen. Het is nooit bewezen dat hij 'rood was geworden', zoals het gerucht ging in JG1. Ook na zijn terugkeer naar West-Duitsland in 1949 liet hij zich hier niet meer over uit.

STERKTE IN DE DIEPTE

Voor elke *Experte* met een driecijferige score waren er tientallen andere piloten die naar geallieerde maatstaven gemeten een hoge score wisten te bereiken - en dat terwijl de Duitsers een veel nauwgezettere controle uitvoerden op de successen van hun aces. Horst Petzschler was hiervan een typisch voorbeeld: deze 20-jarige dienstplichtige meldde zich in april 1941 vrijwillig aan voor de Luftwaffe en rondde zijn opleiding bijna twee jaar later af. Hij werd aan het Oostfront ingezet voor grondaanvallen met FW 190's en mocht zijn eerste overwinning noteren op 11 mei 1943, toen hij een Yak-7 neerhaalde. Zijn volgende twee successen behaalde hij zes maanden later, allebei op 10 november. Vervolgens was er weer een hiaat van 6 maanden voordat hij in mei 1944 nog eens twee Russische toestellen uitschakelde. In de volgende vier maanden vloog hij bij JG3 en was het dertien keer raak. Toen hij op 4 mei 1945 als gevangene naar een kamp in Zweden werd gevlogen, had *Oberfeldwebel* Petzschler een fascinerende keur aan geallieerde vliegtuigen op zijn scorelijst staan: zes Il-2's, vier Pe-2's, drie Yak-9's, drie Lagg-5's, twee P-51 Mustangs, twee Yak-3's, een Lagg-7, een B-17 Flying Fortress, een B-24 Liberator, een A-20 en een MiG-3. Hij werd zelf 13 keer neergehaald: door de Russische luchtafweer werd hij elf keer gedwongen een noodlanding te maken en moest hij tweemaal aan zijn parachute uit zijn toestel springen, waarvan eenmaal nadat hij een gevecht met een P-51 boven Magdeburg had verloren. Hij werd onderscheiden met het IJzeren Kruis Eerste en Tweede Klasse.

Bijna de helft van de *Experten* haalde mei 1945 niet. Maar de grootste van hen allen, de 25-jarige Erich Hartmann, overleefde tien jaar in een Russisch kamp en speelde na zijn terugkeer in Duitsland nog een belangrijke rol bij de vormgeving van de nieuwe West-Duitse luchtmacht.

DE ALLERBESTE

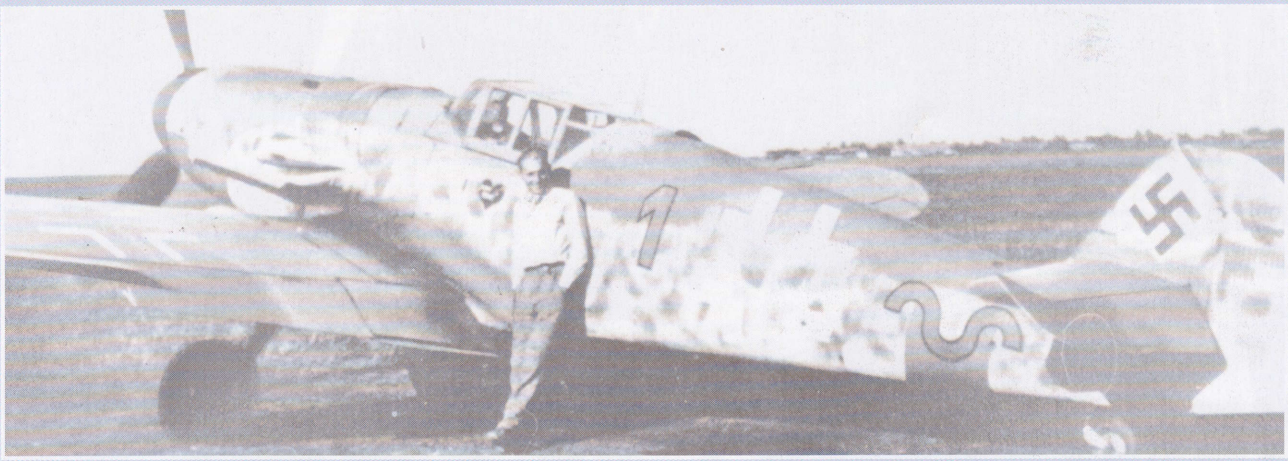

Boven:
Met 352 overwinningen was Erich Hartmann (1922-2000) de allersuccesvolste jachtvlieger ooit. Deze foto van 2 oktober 1943 toont Staffelkapitän Hartmann naast zijn Messerschmitt Bf 109G aan het Oostfront.

Rechts:
Het record van Hartmann is des te opmerkelijker omdat hij pas in oktober 1942 zijn debuut maakte als gevechtspiloot en hij begin zomer 1943 nog geen 30 overwinningen op zijn naam had staan. Zijn eenheid, JG 52, behaalde met circa 11.000 overwinningen de hoogste score van de totale Luftwaffe.

Hieronder:
Hartmann, die van de Russen de bijnaam 'zwarte duivel van de Oekraine' kreeg, ontvangt zijn briljanten van Hitler in Rastenburg op 26 augustus 1944 nadat zijn score tot 300 was opgelopen. Hij zat 10 jaar in Russische gevangenschap en keerde in 1955 terug naar Duitsland waar hij bij de Bundeswehr ging en Kommodore werd van het Jagdgeschwader Richthofen.

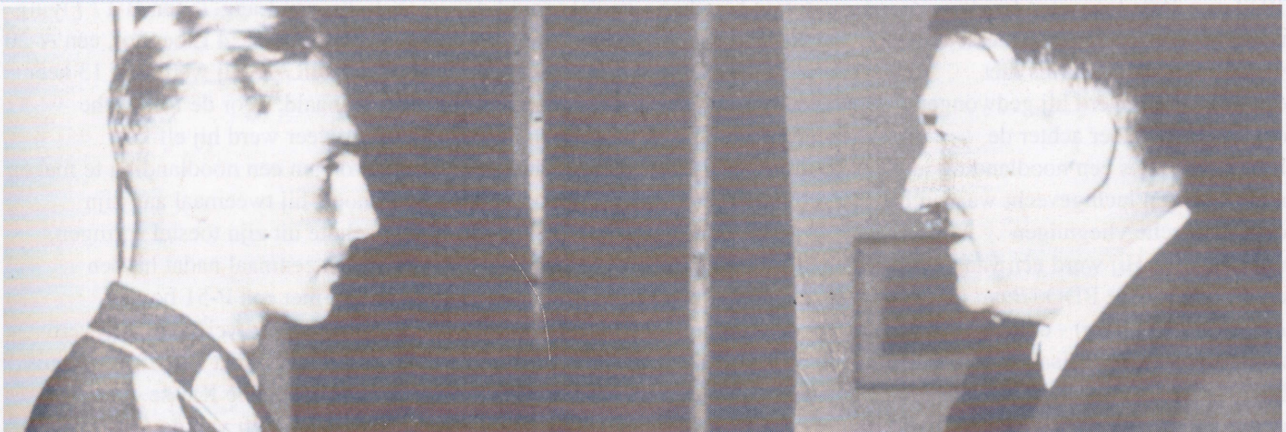

HET IJZEREN KRUIS

Boven:
Veldmaarschalk Erwin Rommel controleert de verdedigingslinies in Normandië met zijn chef-staf, drager van het Ridderkruis Hans Spiedel. Rommel kreeg zijn Ridderkruis in 1940, de Eikenbladeren in 1941, de Zwaarden in januari 1942 en de Briljanten in maart 1943.

Rechts:
Adolf Hitler kleedde zich met opzet erg sober. De enige decoratie die hij altijd droeg was zijn IJzeren Kruis Eerste Klasse dat hij tijdens de Eerste Wereldoorlog in de loopgraven verdiend had.

HET IN 1813 door Friederich Wilhelm III van Pruisen ingestelde *Eisernes Kreuz* of IJzeren Kruis was de meest bekende en felst begeerde Duitse onderscheiding voor betoonde moed. Deze onderscheiding, die alleen maar in oorlogstijd werd uitgereikt, werd door Hitler weer ingevoerd bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Hij bestond in vier klassen: Tweede Klasse, Eerste Klasse, Ritterkreuz en Großkreuz des Eisernen Kreuzes, hoewel Hermann Goering de enige was die het 'Grootkruis' ooit kreeg.

Het IJzeren Kruis werd uitgereikt voor betoonde moed in het aanzicht van de vijand of voor acties die de plicht te boven gingen. Er werden ongeveer drie miljoen IJzeren Kruisen Tweede Klasse (EKII) gemaakt. Een groot aantal daarvan werd uitgereikt aan Duitse bondgenoten of burgers. Het IJzeren Kruis Eerste Klasse (EKI) kon alleen maar worden uitgereikt aan mensen die het EKII al hadden gekregen. Het is niet precies bekend hoeveel dragers van deze onderscheiding er waren, maar waarschijnlijk meer dan 500.000.

Het *Ritterkreuz* (Ridderkruis) moest de leemte opvullen tussen het IJzeren Kruis Eerste Klasse en het *Grosskreuz des Eisernen Kreuzes*. Deze onderscheiding werd gegeven voor uitzonderlijke heldenmoed of voor uitzonderlijke prestaties van bevelhebbers en was veel moeilijker te verdienen dan de standaard medaille.

Hij bestond in vijf klassen (van laag naar hoog): *Ritterkreuz* (7200 stuks uitgereikt); *Ritterkreuz mit Eichenlaub* (Ridderkruis met Eikenbladeren - 853 maal uitgereikt); *Ritterkreuz mit Eichenlaub und Schwerten* (Ridderkruis met Eikenbladeren en Zwaarden - 150 maal); *Ritterkreuz mit Eichenlaub, Schwerten und Brillianten* (Ridderkruis met Eikenbladeren, Zwaarden en Briljanten - 27 maal); en het *Ritterkreuz mit goldenen Eichenlaub, Schwerten und Brillianten* (Ridderkruis met Gouden Eikenbladeren, Zwaarden en Briljanten). De enige die ooit de Gouden Eikenbladeren kreeg was de fenomenale Stuka-piloot, Hans-Ulrich Rudel.

Boven:
Een uniformjas die ooit eigendom was van Generalleutnant Eugen-Heinrich Bleyer, die het Ridderkruis in december 1941 kreeg. Indertijd was hij Oberstleutnant en voerde hij het bevel over Infanterieregiment 379. Men bedacht allerlei manieren om dergelijke onderscheidingen te dragen, zoals haakjes, touwtjes en elastiek. Op het veld verruilde men het Ridderkruis vaak voor een IJzeren Kruis Eerste Klasse en werd het originele Ridderkruis veilig opgeborgen.

Rechts:
Een IJzeren Kruis Eerste Klasse uit de Eerste Wereldoorlog, met het monogram van Kaiser Wilhelm II. Degenen die deze onderscheiding in 1914-1918 hadden gekregen konden hem op hun uniform dragen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Nieuwe onderscheidingen werden dan gemarkeerd door een speldje of Spange op het lint van de medaille.

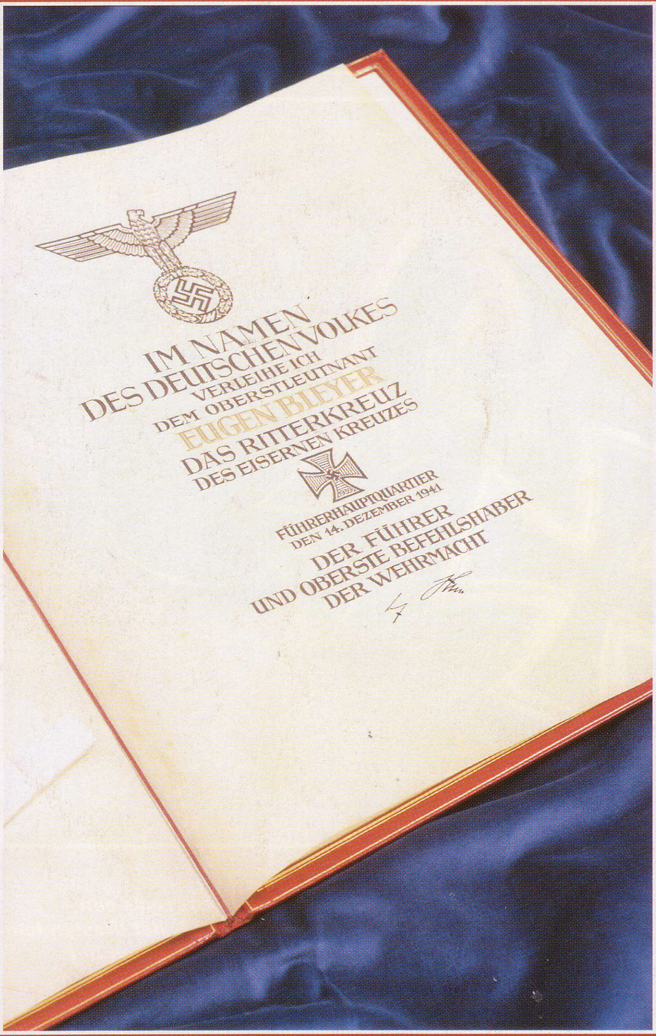

Links:
De formele in rood leer gebonden oorkonde (Urkunde) van het Ridderkruis was een handgeschreven vel perkament. Op dit exemplaar staat "In naam van het Duitse volk verleen ik aan Oberstleutnant Eugen Breyer het Ridderkruis van het IJzeren Kruis. Hoofdkwartier van de Führer, 14 december 1941. De Führer en de opperbevelhebber van de Wehrmacht. (getekend) Adolf Hitler."
De medaille zelf werd meestal door een hogere officier uitgereikt.

Vorige pagina rechtsboven:
Het IJzeren Kruis Tweede Klasse werd uitgereikt voor een enkele daad van moed, die niet per se tijdens de strijd hoefde plaats te vinden. Tijdens de uitreikingsceremonie werd het lintje van de medaille bevestigd aan het tweede knoopsgat van de tuniek. Het kruis zelf werd alleen bij officiële gelegenheden gedragen: op gewone dagen droeg men alleen maar het lintje aan een speld of in het knoopsgat.

Vorige pagina uiterst linksboven:
Om in aanmerking te komen voor een IJzeren Kruis Eerste Klasse moest de kandidaat minimaal drie keer zijn voorgedragen voor het EKII. Men droeg deze medaille altijd op de linker borstzak, maar zoals voor alle klassen van het IJzeren Kruis gold gebruikte men meestal een duplicaat van de medaille en werd het origineel ergens veilig opgeborgen.

Rechts:
Der Kriegsorden des Deutschen Kreuzes werd op 28 september 1941 geïntroduceerd. Deze diende als opvulling van de grote leemte tussen het EKI en het Ritterkreuz. Deze onderscheiding bestond in zilver en goud - op de foto staan de stoffen en metalen versies van het Duitse Kruis in goud. De ontvanger moest zeven tot tien extra acties uitvoeren naast de acties die nodig waren om het EKI te krijgen. Er werden zo'n 25.000 van deze kruisen uitgereikt; de meeste daarvan in goud.

Vorige pagina rechtsonder:
In 1940 werd het duidelijk dat er nieuwe, hogere klassen van het Ridderkruis nodig waren. De Eikenbladeren werden uitgereikt voor extreme moed of voor het gedurende een lange periode op exemplarische wijze aanvoeren van een eenheid. Deze hogere onderscheidingen werden alleen met Hitlers goedkeuring uitgereikt.

Hieronder:
Een set miniatuurmedailles die op de revers van burgerkleding werden gedragen. Deze set was eigendom van een veteraan uit de Eerste Wereldoorlog die bij de brandbestrijdingspolitie diende. De medailles omvatten een Erekruis ter herdenking van de Eerste Wereldoorlog dat in 1934 door president Hindenburg in het leven werd geroepen, het Kruis van de brandbestrijdingsdienst en het IJzeren Kruis.

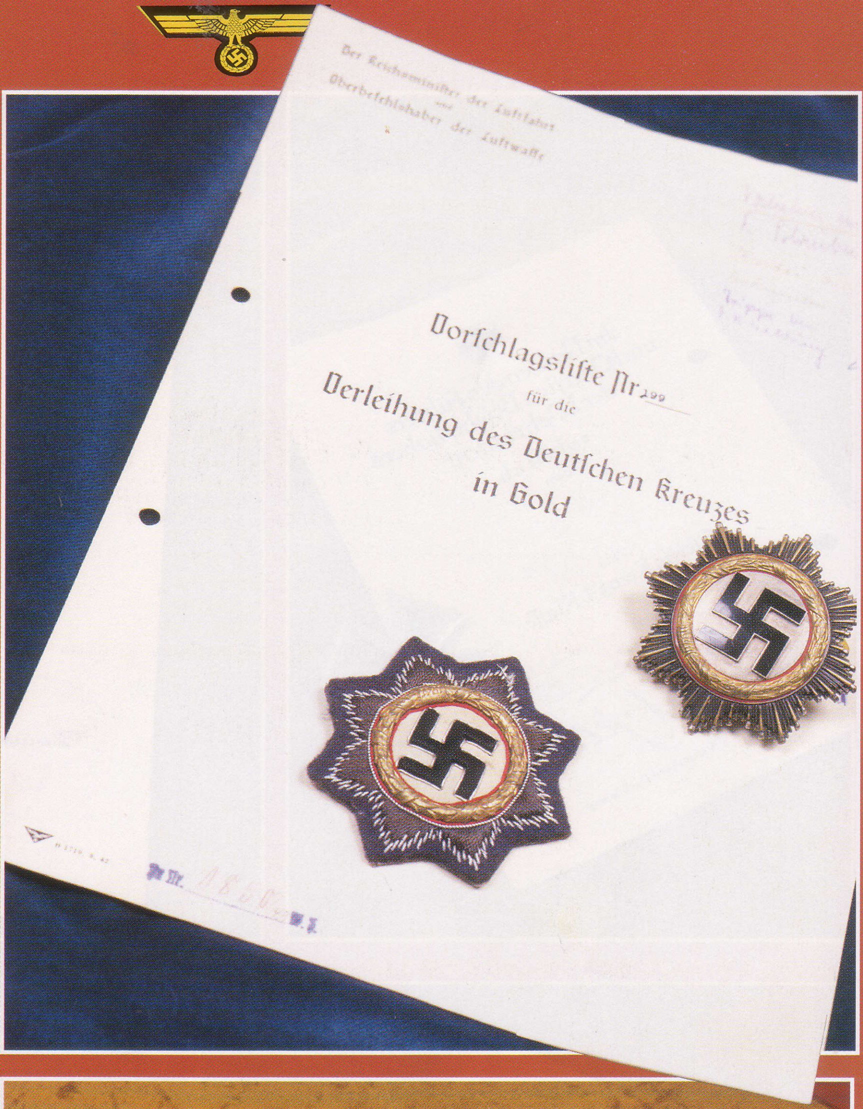

Hierboven:
Een set medailles voor een parade-uniform zoals een ervaren soldaat, die zowel in het Oosten als het Westen had gediend, die had kunnen bezitten. Deze set omvat het IJzeren Kruis Tweede Klasse, het Kruis voor Oorlogs-verdienste, de medaille voor het Russische front en de Westwall-medaille.

Seyss-Inquart, Artur (1892 - 1946)

Oostenrijkse jurist, nationaal-socialistische politicus en later Reichskommissar voor Nederland. Seyss-Inquart werd geboren bij Iglau, Bohemen (nu Jihlava in Tsjechië). Hij diende in de Eerste Wereldoorlog bij de Tiroolse *Kaiserjäger* en raakte zwaar gewond.

Na de oorlog verleende hij in het geheim hulp aan Hitler terwijl hij ook al als staatsraad fungeerde in de Oostenrijkse regering. Pas in 1938, toen Schuschnigg hem tot minister van binnenlandse zaken benoemde, werd bekend waar zijn loyaliteit lag. Hij gaf de politie voor de *Anschluss* het bevel om zich niet tegen de nazi's te verzetten. Na de samensmelting werd hij *Reichsstatthalter* van Ostmark - de nieuwe naam voor Oostenrijk. In 1939 werkte hij onder Hans Frank in het *Generalgouvernement* in Polen.

Seyss-Inquart is vooral berucht vanwege de vijf jaar dat hij van 1940 tot 1945 als *Reichskommissar* voor Nederland werkte. Het tribunaal in Neurenberg verklaarde hem schuldig aan het deporteren en executeren van gijzelaars. Hij werd op 16 oktober 1946 in Neurenberg opgehangen. Een paar dagen voor zijn executie kreeg hij te horen dat zijn zoon, die vermist was aan het Oostfront, levend was teruggevonden.

Rechtsboven:
Hoewel hij aanvankelijk van plan was de Nederlanders met zachte hand te besturen, kwam Seyss-Inquart al snel tot de ontdekking dat het Nederlandse volk, met uitzondering van de kleine NSB van Mussert, weinig op had met de Duitse bezetters. Hij werd steeds strenger: zo vaardigde hij anti-joodse wetten uit en pakte hij het verzet keihard aan.

Skorzeny, Otto (1908 - 1975)

De boomlange Otto Skorzeny werd op 12 juni 1908 in Wenen geboren. Hij was een opvallende figuur. Na zijn technische opleiding werd hij in 1930 lid van de Oostenrijkse NSDAP, waar hij een protégé van Kaltenbrunner werd. In de jaren voor de *Anschluss* gaf hij leiding aan een bouwbedrijf.

Hij werd in 1940 geselecteerd voor een officiersopleiding en vocht op de Balkan en in Rusland, voordat hij vanwege zware verwondingen naar Duitsland moest terugkeren in 1942. Hoewel hij werd afgekeurd voor actieve dienst zette hij een SS-commando-eenheid op.

Op 12 september 1943 leidde hij de actie waarbij Mussolini met zweefvliegtuigen uit het hotel Gran Sasso d'Italia in de Apennijnen werd gered. Hij was ook betrokken bij het neerslaan van de poging om de macht over te nemen in Berlijn na de bomaanslag op Hitler in 1944. In oktober 1944 leidde hij een actie om de zoon van de Hongaarse regent admiraal Miklós Horthy te ontvoeren, waardoor de Hongaren werden gedwongen tot 1945 bij de oorlog betrokken te blijven. In december 1944 voerde hij het bevel over een groep Engelssprekende Duitse soldaten die tijdens het Ardennen-offensief als Amerikaanse soldaten verkleed tot achter de Amerikaanse linies doordrongen. Veel van deze mannen werden opgepakt en gefusilleerd. Skorzeny werd in Neurenberg aangeklaagd vanwege oorlogsmisdrijven en werd vrijgesproken. Vanuit Spanje en Ierland zette hij een succesvol bedrijf op en bouwde hij een netwerk op om voormalige SS'ers te helpen uit Duitsland te ontsnappen. Hij stierf op 5 juli 1975 in Madrid.

Rechts:
Een van de meeste kleurrijke figuren die voortkwamen uit de Duitse strijdkrachten tijdens de Tweede Wereldoorlog was Otto Skorzeny. Hij was een specialist in gedurfde commando-operaties. Hij overleefde de oorlog en werd een geslaagd zakenman. Ook was hij actief betrokken bij organisaties die voormalige SS'ers hielpen.

Zie ook Hitlers oorlogsapparaat
Nummer 19: Commandoacties

Sobibór

Vernietigingskamp dat in april 1942 werd opgericht in een bebost gebied vlakbij de Oekraïense grens. Samen met Chelmno, Belzec en Treblinka stond dit kamp in het kader van *Aktion Reinhard* onder leiding van *SS-Brigadeführer* Odilo Globocnik. De commandanten in Sobibór waren Richard Thomalla, Franz Stangl en Franz Reichleitner.

Hoewel er enige industriële activiteit was, was het kamp vooral bedoeld als vernietigingskamp voor joden. De slachtoffers werden vergast in drie gaskamers met een capaciteit van 150 tot 200 mensen elk. Koolmonoxide uit de uitlaten van tanks en trucks werd in de gaskamers geleid. De lijken werden vervolgens in open kuilen verbrand.

De meeste joden die in Sobibór vermoord werden, waren afkomstig uit de getto's in het oosten van Polen, maar ook Roma-zigeuners en gedeporteerden uit Nederland, België, Frankrijk en Oostenrijk lieten hier het leven. Op 14 oktober 1943 ondernamen de joodse gevangenen een massale uitbraak. Deze werd met grof geweld neergeslagen door de Duitse en Oekraïense kampwachten. Zo'n 300 gevangenen wisten te ontsnappen. Na de opstand werd Sobibór gesloten en werden de gebouwen gesloopt. Nog voordat het vergassen in het najaar van 1943 stopte, begon de SS met het opgraven en vernietigen van de menselijke overschotten om zo te voorkomen dat er ooit bewijzen over de massamoorden naar buiten zouden komen. Men schat dat zo'n 150.000 tot 250.000 mensen in Sobibór vermoord zijn.

Boven:
De drie grootste kampen van* Aktion Reinhard *werden opgezet om de joden uit Polen te vermoorden. De meeste slachtoffers van Sobibór kwamen uit de getto's rond Lublin.

Sonderfahndungsliste - GB

De 'Sonderfahndungsliste - Grossbritannien' was de lijst van prominente Britten en vluchtelingen die gearresteerd moesten worden zodra Groot-Brittannië in 1940 bezet was. Deze lijst werd na de oorlog tussen de persoonlijke documenten van Himmler gevonden. Walter Schellenberg van het *Reichssicherheitshauptamt* had 2.300 namen op deze lijst gezet.Onder de personen die gearresteerd moesten worden, bevonden zich onder andere de geleerden Harold Laski, Bertrand Russell en Beatrice Webb; de schrijvers H.G. Wells, Virgina Woolf, Aldous Huxley en Norman Angell; de journalisten Rebecca West en Douglas Reed; en de toneelschrijver Noël Coward. Onder de vluchtelingen waren onder andere Chaim Weizmann, Ignace Paderewski, Eduard Benes en Jan Masaryk. Ook stonden er namen op de lijst van mensen die uit nazi-Duitsland waren gevlucht, zoals Ernst 'Putzi' Hanfstaengel en Hermann Rauschning. Na hun arrestatie zouden de meesten aan de Gestapo worden overgedragen.

Sorge, Richard (1895 - 1944)

Richard Sorge werd in Bakoe geboren als zoon van een Russische moeder en een Duitse mijnbouwingenieur die voor de keizerlijke Russische oliemaatschappij werkte. Hij was bovendien een kleinzoon van een secretaresse van Karl Marx. Tijdens de Eerste Wereldoorlog diende hij aan het westfront waar hij zwaar gewond raakte. In 1917 en 1918 studeerde hij aan de universiteiten van Berlijn, Kiel en Hamburg. In deze tijd werd hij een overtuigd communist. In 1924 werd hij door de Duitse communistische partij naar Moskou gestuurd waar hij drie jaar lang actief was als agent voor de Komintern. In 1930 begon hij in het Verre Oosten te werken als Russisch agent. Als medewerker van een Duitse nieuwsdienst ging hij naar Shanghai en later verhuisde hij naar Tokio als correspondent voor de *Frankfurter Zeitung*. Deze lange, alcoholist werd een bekend figuur in de Duitse gemeenschap in Japan, vooral nadat hij ervoor koos in een appartement in een achterbuurt van Tokio te gaan wonen. Vier maanden voordat Hitler Operatie Barbarossa startte, waarschuwde Sorge de Russen. De belangrijkste informatie die hij voor Stalin had was dat de Japanners geen misbruik zouden maken van de tegenslag die de Sovjet-Unie in 1941 had gehad en niet vanuit Mantsjoerije zouden binnenvallen. Hierdoor kon de *Stavka* (Russische opperbevel) hun Siberische elitetroepen inzetten voor een tegenaanval op de Duitsers bij Moskou in de winter van 1941-42. Sorge en zijn Japanse assistent werden in oktober 1941 gearresteerd. Volgens berichten werd hij op 7 november 1944 in Tokio opgehangen.

Boven:
Richard Sorge was een van de meeste succesvolle spionnen in de geschiedenis. Hij wist acht jaar lang waardevolle informatie van de Duitsers en Japanners door te spelen aan Moskou.

Speer, Albert (1905 - 1981)

Albert Speer was een van de weinige Duitsers uit de middenklasse die een hoge positie bereikten binnen de hiërarchie van het Derde Rijk. Hij werd op 10 maart 1905 in Mannheim geboren en werd in 1931 lid van de NSDAP nadat hij Hitler had horen spreken. Hij nam als architect opdrachten aan van partijfunctionarissen en was het brein achter de technische voorzieningen voor de partijdagen in Neurenberg in 1933. Dit bracht hem onder de aandacht bij Hitler, waarop de jonge architect een aantal grote opdrachten kreeg en plannen moest uitwerken voor de volledige herbouw van Berlijn. In 1938 kreeg hij de gouden partijspeld: het *Goldenes Partei-abzeichen*. In 1942 nam hij na de mysterieuze dood van Fritz Todt diens functie van minister voor bewapening over en werd hij inspecteur-generaal voor water en energie, lid van de centrale raad voor planologie en voorzitter van de Todt-organisatie.

Hij wist de wapenproductie naar grote hoogte op te stuwen, ondanks de zware bombardementen op Duitsland door de Amerikanen en de Britten. Speer bleek een buitengewoon goed bestuurder te zijn, maar door zijn hoge positie werd hij na de oorlog gezien als een grote oorlogsmisdadiger. In Neurenberg sprak hij, in het gezelschap van Frank en Von Schirach, zijn schaamte en spijt uit voor de wandaden die zich in het Derde Rijk hadden voorgedaan. Op 1 oktober 1946 werd hij veroordeeld tot twintig jaar gevangenisstraf. Hij werd in 1966 vrijgelaten en stierf op 1 september 1981 in Londen, waar hij aanwezig was voor een televisieprogramma over het Derde Rijk.

Zie ook Hitlers Handlangers
Nummer 6: Albert Speer
Zie ook In het Derde Rijk
Nummer 11: Herbewapening

Boven:
Als jonge architect liet Albert Speer nog niets merken van het verbluffende organisatietalent waarmee hij de Duitse wapenindustrie zou reorganiseren.

Speidl, Hans (1897 - 1984)

Speidl, geboren in Metzingen, Württemberg, ging in 1914 in het leger. Na de Eerste Wereldoorlog bleef hij bij de *Reichswehr*. In 1936 kwam hij bij de staf van het OKW, het opperbevel van de Wehrmacht. Tijdens de Tweede Wereldoorlog bekleedde hij functies in Frankrijk en Rusland. Op 5 april 1944 werd hij bij Rommel in Frankrijk ingedeeld als chef-staf van legergroep B. Speidl deed zijn best om Rommel bij de samenzwering tegen Hitler te betrekken. In mei 1944 hadden de samenzweerders de beoogde overeenkomst voor de wapenstilstand met de geallieerden al bijna klaar. Na de mislukte bomaanslag op Hitler in juli 1944, werd Speidl uit zijn functie gezet. Hij werd gearresteerd door de Gestapo, maar bekende niets en verraadde niemand. Hij werd vrijgesproken door een eretribunaal, zelfs nadat Keitel het tribunaal ervan op de hoogte stelde dat Hitler dacht dat Speidl schuldig was. Hij werd tot het einde van de oorlog gevangen gezet. Na de oorlog werd hij adviseur voor bondskanselier Konrad Adenauer inzake de oprichting van de *Bundeswehr* en in 1955 kreeg hij op het Ministerie van Defensie van de Bondsrepubliek een functie als hoofd van de strijdkrachten. Hij was de eerste Duitse opperbevelhebber van NAVO-grondtroepen in Midden-Europa. In 1973 ging hij met pensioen en hij overleed in Bad Honnel op 28 november 1984.

Boven:
Hans Speidl was een aparte soldaat. Hij wist aan de beul te ontkomen na de bomaanslag op Hitler en was het brein achter een massale ontsnapping uit cellen van de Gestapo. Hij werd door een priester verborgen gehouden totdat de geallieerden aankwamen.

Sperrle, Hugo (1885 - 1953)

Sperrle werd in Ludwigsburg geboren. In 1903 werd hij beroepsmilitair. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij piloot. Na de oorlog bekleedde hij diverse commandoposities in de *Reichswehr*, waar hij meewerkte aan de plannen voor de toekomstige Luftwaffe. In 1936 - 37 leidde hij het *Kondor*legioen tijdens de Spaanse Burgeroorlog en vanaf juli 1938 voerde hij het bevel over *Luftflotte* III. Na de campagne in Frankrijk in 1940 werd hij bevorderd tot *Generalfeldmarschal*. Tijdens de Slag om Engeland drong hij erop aan de bommenwerpers eerst de RAF te laten uitschakelen. Sperrle was in 1944 in Parijs gelegerd en had de taak de geallieerde invasie af te slaan. Na D-Day werd hij uit zijn functie ontslagen. Tijdens het proces tegen het OKW in oktober 1948 werd Sperrle vrijgesproken van alle aanklachten wegens oorlogsmisdrijven. Hij stierf op 2 april 1953 in de buurt van Landsberg am Lech.

SS (Schutzstaffel)

De *Schutzstaffel* of SS werd in 1925 opgericht. De eenheid, die oorspronkelijk opgericht was als lijfwacht binnen de SA, groeide zeer langzaam. In november 1930 telde de SS niet meer dan 400 man. Heinrich Himmler, die in 1929 de leiding kreeg over de SS, was echter zeer ambitieus. Na 1933 werd de SS opgedeeld: de *Allgemeine* SS werd aangevuld met de bewapende *Verfügungstruppe*. Dit zou de kern worden van de Waffen-SS en de *Totenkopfverbände* (SS-TV): de bewakers in de concentratiekampen.

Hoewel de SS officieel nog onder de SA viel, werd de onafhankelijkheid van de SS bevestigd tijdens de Nacht van de Lange Messen, toen SS'ers werden ingezet om de leiding van de SA te 'zuiveren'. Himmler wilde van de SS een nieuwe orde van Germaanse ridders maken, een 'staat binnen de staat'. Eind 1944 had hij dit doel gerealiseerd. Inmiddels was de SS uitgegroeid tot een immens apparaat dat de leiding had over de concentratie- en vernietigingskampen, verantwoordelijk was voor de uitvoering van rassenbeleid en voor de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van het Duitse rijk. Op het hoogtepunt had de Waffen-SS bijna een miljoen mannen onder de wapenen. In Neurenberg werd de SS aangemerkt als illegale organisatie en werden alle leden tot oorlogsmisdadigers verklaard.

Boven:
SS'ers houden de wacht voor Julius Streicher tijdens een partijbijeenkomst rond 1930. Na een eenvoudig begin als beveiligingseenheid zou de SS uitgroeien tot een machtige 'staat binnen de staat'.

Zie ook In het Derde Rijk
Nummer 7: De SS-staat
Zie ook Hitlers Handlangers
Nummer 4: Heinrich Himmler

SS-Wirtschaftsverwaltunghauptamt (SS-WVHA)

Het Wirtschaftsverwaltungshauptamt van de SS was de economische en administratieve tak die alle concentratiekampen en werkkampen bestuurde en verantwoordelijk was voor de administratie en bevoorrading van de Waffen-SS.

De eerste SS-bedrijven werden opgezet om de SS in staat te stellen zelf financiële middelen te verwerven, onafhankelijk van het leger of de regering. Deze bedrijven bestonden uit een steengroeve, een bedrijf dat de producten uit de werkplaatsen in de concentratiekampen verhandelde, bedrijven in de levensmiddelen-, onroerend goed-, bosbouw- en visserijbranches en een textiel- en leerfabriek in Ravensbrück waar men de uniformen van de SS maakte. Naarmate het economische rijk groeide, kreeg de SS ook zeggenschap over de meeste frisdrank- en mineraalwaterfabrieken in het Duitse rijk, een groot consortium van meubelmakerijen dat bestond uit voormalige joodse en Tsjechische bedrijven en cement-, baksteen, kalk- en keramiekfabrieken, die voor het merendeel in Polen lagen en met joodse slavenarbeiders werkten. Van 1942 tot 1945 werd het *Wirtschaftsverwaltungshauptamt* geleid door *SS-Obergruppenführer* Oswald Pohl. Hij was voorstander van een meer humane behandeling van de slavenarbeiders omdat ze dan een stuk productiever waren.

Zie ook In het Derde Rijk
Nummer 7: De SS-staat

Stauffenberg, Graf Claus Schenk von (1907 - 1944)

Von Stauffenberg werd in Jettingen bei Günzburg geboren als zoon van een conservatieve, koningsgezinde familie. In 1926 kwam hij bij het 17e cavalerieregiment Bamberg. Aanvankelijk was hij een voorstander van de nazi's en voor de oorlog zat hij in de staf van de Kriegsakademie in Berlijn. Tijdens de Tweede Wereldoorlog onderscheidde hij zich aan het front in Polen, Frankrijk en Noord-Afrika. In Tunesië raakte hij in april 1943 door een aanval van geallieerde gevechtsvliegtuigen gewond aan zijn gezicht, beide handen en een knie. Hij raakte hierdoor een oog, zijn rechterhand, een deel van zijn linkerhand en een deel van zijn been kwijt. Tijdens zijn herstelperiode ging Von Stauffenberg anders denken over Hitler. Von Stauffenberg was lid van de Kreisauer Kreis. Na de arrestatie van Helmuth James Graf von Moltke in januari 1944, nam hij deel aan de samenzwering tegen Hitler, waarvan hij een van de leiders werd. Op 20 juli 1944 droeg Von Stauffenberg een koffertje met een tijdbom het hoofdkwartier van de Führer in Rastenburg, Oost-Pruisen, binnen. Na de explosie was hij ervan overtuigd dat Hitler dood was, en wist hij met veel gebluf een vlucht te bemachtigen naar Berlijn. Doordat het signaal 'Valkyrie' - voor de arrestatie van de SS- en regeringsfunctionarissen in Berlijn - te laat werd gegeven, werd Von Stauffenberg gearresteerd. Hij werd die dag nog geëxecuteerd op het hoofdkwartier van de Wehrmacht aan de Bendlerstrasse in Berlijn.